

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет соціології і права

Кафедра соціології

«На правах рукопису»

УДК 316.485.6

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ П.В. Кутуєв

« ____ » _____ 2018 р.

Магістерська дисертація

на здобуття ступеня магістра

зі спеціальності 054 Соціологія

**на тему: «Медіація як метод вирішення соціально-політичних конфліктів:
досвід окремих країн та перспективи для України»**

Виконала:

студентка VI курсу, групи СЛЗ-71 мп

Водоп'ян Тетяна Вікторівна _____

Керівник:

завідувач кафедри соціології,

доктор соціологічних наук, професор

Кутуєв П.В. _____

Рецензент:

доцент кафедри теорії та практики

управління кандидат філософських наук

Акімова О.А. _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2018 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології

Рівень вищої освіти - другий (магістерський) за освітньо-професійною програмою

Спеціальність (спеціалізація) - 054 «Соціологія» («Врегулювання конфліктів та медіація»)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ П. В. Кутуєв

«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на магістерську дисертацію студенту

Водоп'ян Тетяни Вікторівни

1. Тема дисертації «Медіація як метод вирішення соціально-політичних конфліктів: досвід окремих країн та перспективи для України», науковий керівник дисертації Кутуєв Павло Володимирович, доктор соціологічних наук, професор, затверджені наказом по університету від №4176-с від 15.11.2018р.
2. Термін подання студентом дисертації 10.12.2018
3. Об'єкт дослідження тендерний аспект в рамках цивільно-військової співпраці
4. Вихідні дані:
Предмет дослідження становлять розуміння та особливості суспільно-політичної медіації, застосування медіації при вирішенні конфліктів у окремих країнах світу.
Метою дослідження є концептуалізація суспільно-політичної медіації та генеза її розвитку, а також перспективи її застосування для вирішення конфлікту в Україні.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити з'ясувати поняття та особливості

соціально-політичної медіації; прослідкувати генезу медіації як методу вирішення соціально-політичних конфліктів; виявити особливості застосування методу медіації у вирішення соціально-політичних конфліктів у країнах Кавказу, Балкан та Африки;

визначити перспективи застосування медіації для вирішення соціально-політичного конфлікту в Україні; окреслити шляхи застосування медіації в Україні.

6. Орієнтовний перелік графічного (ілюстративного) матеріалу

7. Орієнтовний перелік публікацій

Водоп'ян Т. В. Медіація як метод вирішення суспільно-політичних конфліктів / Т. В. Водоп'ян // «Право: історія, теорія, практика» (м. Київ, 07- 08 грудня 2018 р.). — Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2018.

8. Дата видачі завдання: 28.09.2018

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	Визначення напрямку дослідження	Вересень 2017	«Виконано»
2.	Формування джерельної бази дослідження	Вересень – листопад 2017	«Виконано»
3.	Складання розгорнутого плану	Листопад 2017	«Виконано»
4.	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Грудень - січень 2018	«Виконано»
5.	Підготовка і написання I розділу дисертації (Поняття та генеза медіації як способу	Січень - квітень 2018	«Виконано»

	вирішення суспільно-політичних конфліктів)		
6.	Написання II розділу (Застосування медіа у вирішення суспільно-політичних конфліктів на прикладі окремих країн)	Травень - серпень 2018	«Виконано»
7.	Підготовка програми та інструментарію дослідження	Вересень - жовтень 2018	«Виконано»
8.	Проведення дослідження та аналіз зібраних даних	Жовтень 2018	«Виконано»
9.	Написання III розділу (Виклики та перспективи застосування методу медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні), висновків та коригування списку літератури.	Жовтень – листопад 2018	«Виконано»
10.	Підготовка реферату магістерської	Листопад 2018	«Виконано»
11.	Передача магістерської дисертації на кафедру	Грудень 2018	«Виконано»

Студент

Науковий керівник дисертації

Водоп'ян Т.В.

Кутуєв П.В.

РЕФЕРАТ

Водоп'ян Т.В. Медіація як метод вирішення соціально-політичних конфліктів: досвід окремих країн та перспективи для України. – На правах рукопису.

Магістерська дисертація за спеціальністю 054 – Соціологія. – Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут" імені Ігоря Сікорського, кафедра соціології. – Київ, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню методу медіації як способу вирішення суспільно-політичних конфліктів. Подано детальний аналіз поняття та особливостей суспільно-політичної медіації. Досліджено генезу медіації як методу вирішення суспільно-політичних конфліктів. Проаналізовано застосування методу медіації у вирішенні суспільно-політичних конфліктів у країнах Кавказу, Балкан, Центральної Америки та Африки. Досліджено перспективи застосування медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні. На основі проведеного дослідження окреслено шляхи застосування медіації для вирішення конфлікту в Україні.

Магістерська робота складається з трьох розділів, 7 підрозділів, в процесі написання використано 60 джерел.

Ключові слова: медіація, суспільно-політичний конфлікт, політична медіація, фасилітативна медіація, директивна медіація.

SUMMARY

Vodopian T.V. Mediation as a method of social-political conflicts solving: selected countries' experience and perspectives for Ukraine. - Manuscript.

Master thesis in specialty 054 "Sociology". –National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Sociology department. - Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to the study of the method of mediation as a way to solve socio-political conflicts. A detailed analysis of the concept and features of socio-

political mediation is presented. The genesis of mediation as a method of solving socio-political conflicts has been investigated. The application of the method of mediation in solving socio-political conflicts in the countries of the Caucasus, the Balkans, Central America and Africa has been analyzed. Perspectives of the use of mediation for solving social and political conflict in Ukraine are explored. Based on the study, the ways of using mediation to resolve the conflict in Ukraine are outlined.

Master's thesis consists of three sections, 7 divisions, in the process of writing used 60 sources.

Key words: mediation, socio-political conflict, political mediation, facilitation mediation, directive mediation.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ҐЕНЕЗА МЕДІАЦІЇ ЯК СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ	12
1.1. Поняття медіації як методу вирішення конфліктів	12
1.2. Ґенеza суспільно-політичної медіації	26
РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ КРАЇН	36
2.1. Досвід застосування медіації у вирішенні конфлікту між Грузією та Абхазією.	36
2.2. Досвід проведення медіації на Балканах	50
2.3. Застосування медіації в країнах Африки: досвід та висновки	57
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МЕДІАЦІЇ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ	69
3.1. Аналіз соціологічного опитування медіаторів	69
3.2. Виклики та перспективи застосування медіації в Україні в контексті соціально-політичного конфлікту	78
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Конфлікти є невід’ємною частиною життя кожної людини, суспільства та держав. Вони можуть сприяти розвитку цих суб’єктів, а можуть призвести до погіршення відносин та завдати невідворотної шкоди у вигляді матеріальних та людських втрат. Результат перебігу конфліктів залежить від ставлення та поведінки суб’єктів у ньому. На сучасному етапі розвитку суспільства намагаються виробити такі методи вирішення конфліктів, які б дозволяли зменшити чи уникнути шкоди та сприяти подальшому розвитку. Одним із таких методів є медіація, як спосіб вирішення конфлікту із залученням третьої нейтральної особи чи сторони, яка сприятиме налагодженню комунікації між конфліктуючими сторонами та досягнення угоди.

Наразі в Україні триває конфлікт, який торкається багатьох сфер суспільного життя, зумовлений численними різноманітними чинниками. Відтак актуальність розуміння медіації як методу вирішення соціально-політичних конфліктів є вкрай важливою. У зв’язку з цим необхідно проаналізувати досвід країн, де застосовувалося медіація та з’ясувати шляхи застосування медіації в Україні з метою вирішення соціально-політичного конфлікту, що склався у державі.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі вирішення соціально-політичних конфліктів із застосуванням методу медіації.

Предмет дослідження становлять розуміння та особливості суспільно-політичної медіації, застосування медіації при вирішенні конфліктів у окремих країнах світу.

Метою дослідження є концептуалізація соціально-політичної медіації та генеза її розвитку, а також перспективи її застосування для вирішення конфлікту в Україні.

Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні **завдання**:

- з'ясувати поняття та особливості соціально-політичної медіації;
- прослідкувати генезу медіації як методу вирішення соціально-політичних конфліктів;
- виявити особливості застосування методу медіації у вирішення соціально-політичних конфліктів у країнах Кавказу, Балкан та Африки;
- визначити перспективи застосування медіації для вирішення соціально-політичного конфлікту в Україні;
- окреслити шляхи застосування медіації в Україні.

Наукова розробленість проблеми дослідження. На теренах України відсутні комплексні дослідження застосування методу медіації у вирішенні соціально-політичних конфліктів. Попри численну кількість наукових робіт з тематики медіації О. Адамантіс, Н. Бондаренко-Зелінської, Я. Валюк, Л. Власової, О. Ващук, А. Гайдука, О. Горової, Ю. Губар, С. Задорожної, В. Землянської, Г. Єременко, В. Маляренка, Л. Мамчур, Ж. Мішиної, Т. Подковенко, Н. Прокопенко, В. Тісногуз, К. Шершун, А. Чернеги, Д. Яніцької та інших, аспект політичної чи суспільної медіації серед українських дослідників не знайшов свого відображення.

Серед науковців, які досліджують тематику українського конфлікту в аспекті проведення посередницьких процедур можна назвати Т. Кисельову, яка проводила дослідження діалогових практик в контексті вирішення сучасного конфлікту в Україні.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети та завдань було використано ряд методів загальнонаукового та специфічно соціологічного характеру. Метод порівняльного аналізу і синтезу було використано для концептуалізації понять медіації, особливостей проведення соціально-політичної медіації; досвіду застосування медіації у країнах Кавказу, Балкан та Африки; моніторингу наявних даних для визначення стану проблеми. Порівняльно-історичний метод використовувався під час з'ясування генези

розвитку методу медіації. Серед методів специфічного соціологічного характеру, було використано такий метод збору первинної інформації як метод експертного опитування та контент-аналіз наявних статей по даній тематиці.

Наукова новизна результатів, одержаних в дисертації, полягає у наступному:

знайшло подальшого вдосконалення визначення суспільно-політичної медіації;

визначено особливості соціально-політичної медіації;

вперше узагальнено досвід застосування медіації у вирішенні конфліктів у країнах Кавказу, Балкан та Африки;

виокремлено чинники, які необхідно враховувати при застосування медіації як методу вирішення конфлікту в Україні;

визначено перешкоди для успішного застосування медіації на сучасному етапі в Україні;

вперше здійснено аналіз поглядів експертів-медіаторів на можливість застосування медіації як методу вирішення конфліктів в Україні.

Теоретична цінність роботи полягає у комплексному аналізі явища суспільно-політичної медіації, можливості більш поглиблено розуміти досліджуване явище, досвіду її застосування в окремих країнах та формулюванні можливостей застосування в Україні.

Практична цінність роботи полягає у тому, що результати дослідження та проведеного аналізу можуть бути використані в теоретичних напрацюваннях з соціології, права, політології тощо. Викладені в роботі рекомендації можуть бути враховані при розробленні концепції вирішення конфлікту в Україні. Проведене дослідження може бути використане при застосуванні медіації в Україні як методу вирішення існуючого конфлікту.

Структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та рекомендацій, списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи 100 сторінок, з них – основного тексту – 88 сторінок. Список використаних джерел містить 60 найменувань.

Апробація результатів дисертації

Водоп'ян Т. В. Медіація як метод вирішення суспільно-політичних конфліктів [Текст] / Т. В. Водоп'ян // «Право: історія, теорія, практика» (м. Київ, 07-08 грудня 2018 р.). — Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2018.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ГЕНЕЗА МЕДІАЦІЇ ЯК СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Поняття медіації як методу вирішення конфліктів

Конфлікти є невід'ємною частиною життя та розвитку як суспільства в цілому так і окремої особистості. Протягом усього процесу розвитку людства виникали конфлікти між численними суб'єктами, які вирішувалися за допомогою різноманітних способів та засобів. Найчастіше вирішення конфліктів відбувалося та відбувається за допомогою застосування сили. Однак такі процесу несуть значні втрати ресурсів: людських, економічних, природніх, часових тощо. Відтак альтернативою насильницьким методам розв'язання конфліктів є метод медіації або посередництва.

Інтеграційна та інформативна функції конфліктів настільки важливі для модернізації, що вона видається недосяжною для тих суспільств, які намагають придушити внутрішні конфлікти [21]

Як зазначає Л. Козер, «соціальний конфлікт - це завжди соціальна взаємодія ... найважливішими проміжними змінними, що впливають на виникнення конфлікту, є ступінь і спосіб легітимації влади і системи статусів.» [16, с. 59]

І.І. Копайгора під соціальним конфліктом розуміє протиставлення двох або декількох суб'єктів, обумовлених протилежністю (несумісністю) їх інтересів, потреб і системи цінностей [17, с. 79].

Існує і певна діалектичний взаємозв'язок між протилежними функціями конфлікту. Обидві сторони програмують їх: для себе - перш за все позитивні наслідки конфлікту, а для противника - негативні. Більш того, сприятливі наслідки для себе перед конфліктом вбачаються лише при нанесенні максимальної шкоди для іншого. Але в реальності в абсолютній більшості випадків наслідків дестабілізуюче-руйнівних функцій конфлікту піддаються обидві сторони [15].

Медіація як метод вирішення конфліктів передбачає участь у процесі третьої сторони (не суб'єкта конфлікту), яка сприяє комунікації та досягненні домовленостей між сторонами конфлікту.

В загальному розумінні «медіація» (від лат. *mediatio* - посередництво, середина), що закріпився у другій половині XX ст., – це процес переговорів між сторонами за участю нейтральної третьої сторони, медіатора, з метою пошуку взаємовигідного рішення.

Слід відрізняти поняття розв'язання конфлікту та врегулювання конфлікту. М.В. Примуш наголошує, що розв'язання конфлікту — це спільна діяльність його учасників, спрямована на припинення протидії і вирішення проблеми, яка привела до зіткнення. Розв'язання конфлікту передбачає активність обох сторін із перетворення умов, у яких вони взаємодіють, та усунення причин конфлікту. Врегулювання конфлікту відрізняється від розв'язання тим, що в усуненні протиріччя між опонентами бере участь третя сторона. Її участь можлива як за згодою протиборчих сторін, так і без їхньої згоди [28].

Г. В. Єрмоменко визначає медіацію як процес переговорів щодо вирішення спірного питання, до якого залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), що проводить цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін з приводу суті спору й активно допомагає їм зрозуміти власні інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнило б їх [11].

У Посібнику ООН з ефективної медіації, прийнятому у 2012 році, надається наступне визначення медіації – це процес, за допомогою якого третя сторона надає допомогу двом чи більше сторонам, за згодою останніх, запобігти, управляти та вирішити конфлікт, допомагаючи їм з цією метою виробити взаємовигідне рішення [60].

Дослідники відзначають, що медіація в політиці з'явилася на фоні серйозної еволюції управлінських підходів. Цей процес почався тоді, коли

традиційна модель державного управління, що ґрунтувалася на ідеях М. Вебера та В. Вільсона, змінилася концептом так званого нового державного управління «new public management» [35].

Медіацію також визначають як добровільний процес врегулювання конфлікту, де безстороння третя сторона без можливості приймати рішення допомагає людям чи інституціям покращити чи встановити відносини через зміни, і, якщо це можливо, вирішити їх конфлікт [43].

Політичну медіацію визначають як процес врегулювання конфлікту, де уповноважена третя сторона допомагає сторонам переговорів припинити насильницький конфлікт та підтримує їх у процесі з'ясування першопричин конфлікту [42].

Також політичну медіацію визначають як втручання більш-менш нейтральної третьої особи в ситуацію політичного конфлікту, з метою досягнення рішення чи деескалації прийнятної основним опонентам конфлікту [49, с. 354].

Посередник (медіатор) стимулює конструктивне обговорення спірних питань і сприяє порозумінню сторін, передусім, через впровадження певних процедурних правил, формування порядку денного переговорів, впливу на атмосферу, в якій відбуваються переговори. Посередництво є творчим процесом. Велику роль тут відіграють інтуїція, досвід, особистість посередника, що мають допомогти йому обрати тактику дій, яка буде адекватною: специфіці конфлікту; стилям поведінки в конфлікті й на переговорах сторін конфлікту; цілям посередництва [14, с. 145].

Слід зауважити, що особливістю суспільно-політичної медіації є питання представництва груп осіб, інтереси яких залучені у конфлікт.

В таких випадках при проведенні медіативних процедур одним є найважливіших є питання проте, хто і яким чином повинен представляти заінтересованих осіб, оскільки вони усі звичайно не можуть брати участі у процедурі. Крім того, виникає ряд проблем у зв'язку з тим, що рішення

прийняті у такому процесі повинні задовольняти не тільки самих представників, а й групи, яких вони представляють [24].

А. Шмелев дає наступне визначення політичній медіації: альтернативний спосіб вирішення конфліктів за участю посередника між спеціальними (специфічними) акторами – суб'єктами політичного процесу; один з видів галузевої медіації [37].

На думку О.А. Антонюк, міжнародна публічна медіація ґрунтується на принципах і методах, властивих інститутіві безпосередніх переговорів, з урахуванням додаткових прав і обов'язків сторін щодо медіатора, а також відповідних компетенцій останнього, з додатковим урахуванням особливостей суверенного статусу сторін суперечки [3].

Як зазначає В.Ю. Полянська, мистецтво медіації – це процес організації такої дискурсивної практики між сторонами політичного конфлікту, коли політичні протиріччя ефективно розв'язуються, рішення конфлікту не нав'язується однією із сторін, а знаходиться сторонами у добровільному порядку з урахуванням їх специфіки [26, с. 126].

У згадуваному посібнику ООН з ефективної медіації виділяють наступні важливі риси медіації. По перше, добровільність процесу, у цьому контексті важливим є надання сторонами добровільної згоди на участь посередника у вирішенні конфлікту та застосування методу медіації. По-друге, структурованість процесу. Медіація не є довільним набором дипломатичних кроків, а має свою послідовну структуру, яка є до певної міри гнучкою.

Технології медіації - це первинний зріз політики, що безпосередньо межує з масивом міжособистісних взаємодій, в які вступають індивіди, суб'єкти політики, рухомі базовими для людського існування природними соціально-політичними потребами [25, с. 5].

Для того, щоб процес медіації був ефективним необхідно враховувати чимало чинників, особливості конкретного конфлікту, причини, що призвели до нього, інтереси сторін, в тому числі, у випадку суспільно-політичного

конфлікту, інтереси вузьких кіл, широких верств, а також регіональні та міждержавні інтереси.

Медіатор та його команда являють собою так званий буфер у відносинах між конфліктуючими сторонами, вони заохочують сторони до комунікації та вироблення взаємоприйнятних рішень, виконання проміжних домовленостей. Медіація конфліктів є спеціалізованою діяльністю, тому медіатор повинен володіти певним набором навичок для її проведення, бути сенситивним та тактовним, а також керуватися принципом «не нашкодь».

Через складність суспільно-політичних конфліктів, а також необхідність діяти на декількох рівнях для їх вирішення можна виділити два типи медіаторів. Перший – офіційний медіатор (держава чи авторитетна впливова особа), який має мандат наданий міжнародною організацією (напр. ООН) чи через регіональний безпековий механізм (Африканський Союз, Європейський Союз). Другий – неофіційна третя сторона, так званий медіатор-інсайдер чи нейтральний медіатор, наприклад, громадські організації, наукова організація, церква чи авторитетна приватна особа.

Для забезпечення ефективного процесу медіації необхідним є сприятливі зовнішні умови. Медіатор повинен слідкувати за ситуацією навколо конфлікту, враховувати можливий як негативний так і позитивний вплив інших осіб на рішення сторін. У зв'язку з цим медіатори повинні чітко розуміти про наслідки своєї діяльності та можуть у разі необхідності призупинити або зупинити процес, у випадках якщо якась із сторін вчиняє недобросовісні дії під час медіації, рішення, що ухвалюється сторонами може завдати шкоди третім особам.

Діяльність посередника можлива не у всіх конфліктах. Існує таке поняття як медіабельність спору/конфлікту. Це означає, що за певними ознаками медіатор визначає, чи можливе проведення медіації у конкретному випадку. Серед цих ознак визначають: відкритість сторін для переговорів, сторони повинні погодити особу медіатора, а також мати певний рівень довіри

до такої особи, передумови у внутрішньодержавному та зовнішньому середовищах.

Оскільки медіація є структурованим процесом, то відповідно включає певні послідовні кроки.

Вкрай важливою є ретельна підготовка до проведення медіації, що передбачає аналіз конфлікту, визначення задіяних у ньому суб'єктів, вироблення стратегій, що застосовуватимуться на відповідних етапах медіації. Не менш важливою є підготовка, знання та навички самого медіатора, наявність відповідної команди фахівців, адміністративна та фінансова підтримка процесу. Добре підготовлений та майстерний медіатор здатен підтримувати реалістичні очікування сторін, уникати як передчасних рішень, так і затягування процесу перемовин, ефективно реагувати на зміни та можливості в процесі.

Згода сторін є фундаментом для проведення медіації, оскільки ефективний процес можливий лише за добровільної згоди його учасників. Вплив на надання згоди щодо участі у медіації можуть чинити чимало факторів. Це і динаміка конфлікту, і досвід сторін, прийнятність кандидатури медіатора, об'єктивність та прозорість процесу, безпека та конфіденційність. Згода не завжди може бути надана на весь процес, вона може стосуватися лише конкретної ситуації чи окремих питань, а не конфлікту в цілому. Згода може бути відкликана в певних випадках.

Ненадання згоди для участі у процесі медіації може бути викликане небажанням держави як сторони спору визнавати міжнародно-правовий характер конфлікту. Як зазначає М.О. Тютюнник, якщо йдеться про збройні конфлікти всередині країни, то у таких випадках держави заявлять, що втручання у конфлікт буде означати порушення їх суверенітету [34].

Схожу думку висловлює і О.А. Антонюк, «у випадках внутрішньодержавних конфліктів уряди можуть заперечувати проти залучення Організації у процес врегулювання через побоювання, що це призведе до «інтернаціоналізації» проблеми і зробить опозиційні, чи то повстанські рухи

легітимними, легітимізує їх в очах суспільства та міжнародної спільноти. Опозиційні або повстанські рухи, в свою чергу, можуть побоюватися того, що ООН, яка є міжурядовою організацією, буде віддавати перевагу інтересам уряду»[3].

У зв'язку з цим проблемним залишається питання використання міжнародної медіації як способу вирішення внутрішньодержавних конфліктів. Слід відзначити, що міжнародне право не містить визначення або чітких ознак внутрішньодержавних конфліктів, а також порядок застосування медіації у таких спорах. Загалом метод медіації безсумнівно можна вважати доцільним для зазначених категорій конфліктів.

Значним чинником в успішній медіації є нейтральність медіатора, що являє собою здатність медіатора не схилитися до будь-якої із сторін, зберігати рівне ставлення, зберігати збалансований процес, а також відсутність зацікавленості у результаті домовленості.

Проте, на думку деяких дослідників, на відміну від медіації в приватноправових відносинах у міжнародно-правових спорах особистий інтерес слугує важливим стимулом для участі у спорі в якості медіатора [13].

Вищенаведене твердження є досить спірним, оскільки зацікавленість медіатора у вирішенні спору обов'язково позначатиметься на перебігу процесу врегулювання та його результаті.

Якщо медіатором виступає держава, то зрозуміло, що досягти абсолютної незацікавленості неможливо, оскільки в світі не існує повністю незалежних одна від одної держав.

Слід відзначити, що у випадку здійснення медіації істотним є визначення сприятливого моменту для початку такого процесу.

Важливе значення має також включеність всіх зацікавлених суб'єктів у процес медіації, врахування якнайширшого кола потреб та інтересів, так звана інклюзивність. Цим поняттям охоплюється чимало складових, починаючи від врахування інтересів представників різноманітних груп, питань, що повинні

вирішуватися при ухваленні рішення щодо конфлікту, соціальні, гендерні, національні, етнічні аспекти. У Посібнику ООН з питань гендерної та інклюзивної стратегій у медіації наголошується на необхідності врахування під час проведення медіації крім вищезазначених аспектів інтересів та потреб окремих груп, таких як молодь, організації громадянського суспільства, а також професійні організації [45].

Неабиякого значення набуває також відповідальність в процесі медіації. Це означає, що як представники сторін у конфлікті, так і найширші кола населення повинні бути віддані процесу врегулювання конфлікту та готовими прийняти рішення, а також виконувати його. Рівень відповідальності залежить від включеності у переговорний процес різноманітних груп. Така включеність може досягатися шляхом проведення процедури врегулювання на кількох рівнях: керівників, представників громадянського суспільства та громади.

Оскільки процес врегулювання соціально-політичних конфліктів складний та багаторівневий важливим також є узгодженість та координації різнорівневих процесів, а також їх комплементарність. Цей аспект набуває ще більшої важливості і разі участі в процесі врегулювання кількох посередників.

Метою проведення медіації є досягнення взаємовигідного спільного рішення, а тому його якість займає ключове місце в процесі врегулювання конфлікту. Реальність та здійснимість рішення залежить від внутрішньої та зовнішньої його підтримки.

Безсумнівно як процес медіації так і прийняті у результаті рішення повинні відбуватися в правовій площині із урахуванням принципів верховенства права, захисту прав людини, норм міжнародного права.

Я.Ю. Миколаєнко відзначає, що важливим елементом процесу медіації в контексті ефективного вирішення міждержавного спору в процесі посередництва є нейтральне місце розгляду спору, яким може стати нейтральна третя держава чи приміщення ООН [22].

Розмірковуючи про принципові положення політичної медіації слід зазначити, що існують як спільні принципи проведення медіації у класичній та політичній її формах, так і деякі відмінні риси.

Враховуючи рекомендації ООН з ефективної медіації можна виокремити такі спільні принципи класичної та політичної медіації: добровільність, рівноправність сторін, співробітництво, відповідальність тощо. Спірними, на думку А. Шмелева є такі принципи як незалежність та нейтральність посередника, а також принцип конфіденційності [37] .

Миколаєнко Я.Ю. відзначає наступні елементи медіації: по-перше, наявність сторін; по-друге, готовність сторін діяти сумлінно; по-третє, неупередженість медіатора; по-четверте, відповідне місце проведення; по-п'яте, конфіденційність [22].

Розглядаємо ми конфлікт між профспілкою і керівництвом підприємства, між народами, медіатор повинен володіти наступною інформацією.

Характеристики конфліктуючих сторін (їх цінності та мотивації, їх прагнення і цілі, їх психологічні, інтелектуальні та соціальні ресурси для ведення або вирішення конфлікту; їхні уявлення про конфлікт, включаючи концепцію стратегії і тактики тощо).

Передісторію їх взаємовідносин (ставлення один до одного, взаємні стереотипи і очікування, включаючи їх уявлення про те, що протилежна сторона вважає про них самих, особливо ступінь полярності їх поглядів за системою «добре - погано» і «заслуговує на довіру - не заслуговує на довіру»).

Природу того, що привело до конфлікту (його межі, жорсткість, мотиваційну цінність, визначення, періодичність тощо).

Соціальне середовище, в якому виник конфлікт (різні інститути, установи та обмежувачі, рівень заохочення або стримування в залежності від обраної стратегії і тактики ведення або вирішення конфлікту, включаючи природу соціальних норм та інституційних форм для регулювання конфлікту).

Зацікавлені сторони (їх ставлення до конфлікуючих сторін і один до одного, їх зацікавленість в тих чи інших результатах конфлікту, їх характеристики).

Застосовувані конфлікуючими сторонами стратегію і тактику (оцінювання та / або зміна переваг, недоліків і суб'єктивних можливостей і спроби однієї зі сторін вплинути на подання іншої сторони про переваги чи недоліки першої за допомогою тактики, яка може варіюватися за такими вимірами, як легітимність - нелегітимність, за співвідношенням використання позитивних і негативних стимулів, таких, як обіцянки і заохочення або загроза покарання, свобода вибору - примус, відкритість і надійність зв'язку, обмін інформацією, рівень довіри, типи мотивів і т. д.)

Результати конфлікту для його учасників і зацікавлених сторін (вигоди або втрати, пов'язані з безпосереднім предметом конфлікту, внутрішні зміни в учасників конфлікту, пов'язані з їх участю в конфлікті, довгострокові перспективи взаємовідносин між учасниками конфлікту, репутація учасників в ході конфлікту у різних зацікавлених сторін)[10].

Подекуди у міжнародних конфліктах медіатор відіграє роль не тільки посередника при вирішенні конфлікту, а й гаранта виконання угод, що укладаються за результатами медіації.

Слід зазначити, що загальна кількість постійних конфліктів щороку збільшується, порівняно з періодом після Другої світової війни (за період з 1946 по 2016 рік). Однак це збільшення стосується лише громадянських конфліктів у державах. Конфлікти, пов'язані з розширенням або обороною колоніальних імперій, закінчилися деколонізацією. Конфлікти між державами практично припинилися [57].

Серед проблем, з яким стикаються посередники при вирішенні конфліктів можна назвати залученість до конфлікту як внутрішньодержавних так і зовнішніх учасників; тривалість та складність конфліктів, що посилює застосування насильства, складність виявляється у поєднанні внутрішніх і

зовнішніх інтересів та чинників, суб'єктів та аспектів; широке поле питань, що повинні вирішуватися під час медіації (економічні, політичні, екологічні тощо); при вирішенні складних конфліктів як правило діють декілька суб'єктів посередництва, які можуть діяти як злагоджено, так і будувати різні стратегії, що ускладнює процес врегулювання; питання залучення як зовнішніх так і місцевих посередників (інсайдерська медіація); можливості для миттєвого поширення інформації про процеси врегулювання, що деколи ускладнюють налагодити неpubлічну взаємодію та зберігати конфіденційність; збільшення включеності у переговорні процеси молоді, жінок та інших широких груп населення; відсутність єдності щодо відсутності відповідальності для певних суб'єктів, що здійснювали протиправні дії під час конфлікту; поширення діяльності посередників не тільки на процес вирішення конфлікту, а й на процеси підтримання стабільності та виконання домовленостей, у зв'язку із непоодинокими випадками супротиву виконанню домовленостей.

Попри те, що медіація є потужним інструментом для вирішення спорів на багатьох рівнях не слід ідеалізувати вказану процедуру. Проведення медіації з різних причин може бути неуспішним. Причинами нерезультативної медіації у вирішенні міждержавних спорів може стати недовіра держави до посередника, через власну інтерпретацію інформації та використання конфліктної ситуації у власних інтересах.

У публічно-правових спорах медіаторами можуть виступати держави (США, Росія, Швейцарія, Норвегія), авторитетні особи (президенти країн, Генеральний Секретар ООН,), міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, ЄБРР тощо), організації громадянського суспільства, спеціально створені групи.

Слід відзначити, що у ст. 33 Статуту Організації Об'єднаних Націй, медіація (посередництво) закріплена як засіб мирного врегулювання спорів [32].

Нерідко певні держави або впливові міжнародні організації стають медіаторами через їх здатність здійснювати істотний вплив на учасників

конфлікту за рахунок свого авторитету. Іншим спонукаючим фактором може виступати заохочення, наприклад щодо подальшого співробітництва.

Роль медіатора може полягати не тільки у сприянні виробленні спільного рішення конфліктної ситуації, а також щодо створення необхідних умов для проведення переговорів між сторонами.

Досліджуючи медіацію у суспільно-політичних конфліктах слід зазначити, що її можна поділити на медіацію у внутрішньополітичних конфліктах та міжнародних конфліктах.

Оскільки медіація внутрішньополітичних конфліктів не є нормативно врегульованою, то часто виникає у суспільстві стихійно, однак свідчить про небезнадійність ситуації, сприяє стабілізації ситуації в країні та є маркером як для конфлікуючих сторін так і для суспільства в цілому щодо можливості сприятливого вирішення конфлікту.

На нинішньому етапі досить затребуваною участь міжнародних посередників спостерігається у конфліктах між центральною владою та групами із сепаратистськими настроями (конфлікт Басків в Іспанії, конфлікт Північної Ірландії та Великобританії тощо).

Слід відзначити, що сучасною тенденцією є виникнення посередників із різноманітним ролями. Серед них крім медіаторів можна назвати фасилітаторів, модераторів, траблшутерів (troubleshooter), омбудсменів.

Часто в політичному контексті медіацію ототожнюють з переговорами або примиренням. Однак ці поняття є різними.

Медіація відрізняється від переговорів тим, що переговори можуть проводитися без втручання третьої сторони, в той час як у процесі роль медіатора є ключовою. Переговори мають на меті знайти швидке рішення явному конфлікту, а медіація є навпаки довготривалим процесом, який має на меті відновлення комунікації між конфлікуючими сторонами. У переговорах намагаються знайти компроміс, у той час як медіація прагне знайти рішення, яке задовільнить інтереси сторін.

Різниця між примиренням та медіацією полягає в тому, що примирення має на меті об'єднання, в той час як медіатор – це той хто знаходиться посередині. Переговорник несе відповідальність за результат і його підхід є більш директивним, він пропонує рішення, на відміну від нього медіатор сконцентрований на відновленні комунікації між сторонами, ніж на прийнятті рішення.

Однак, незалежно від того, хто виступає у якості посередника у конфлікті пошук технологій врегулювання конкурентних взаємовідносин спирається на вирішення низки універсальних завдань:

- перешкодити виникненню конфлікту, його інтенсифікації чи переходу у фазу чи стан, що значно збільшує соціальну ціну за його врегулювання;
- вивести латентні, приховані, неявні конфлікти у відкриту форму з метою зменшення кількості неконтрольованих процесів, а також наслідків такої взаємодії, уникнути раптових, завальних потрясінь, на які неможливо буде правильно та оперативно відреагувати;
- мінімізувати ступінь соціального збудження викликаного перебігом соціального, політичного конфлікту у різних сферах суспільного життя задля уникнення більших потрясінь, врегулювання яких вимагатиме додаткових ресурсів.

Слід відзначити, що політична медіація відбувається на декількох рівнях, так званих треках або рівнях дипломатії. Трек 1 – це офіційна дипломатія та медіація, яка відбувається на найвищому рівні. Він включає формальне обговорення на найвищому рівні за участю політичних, релігійних та військових лідерів та зосереджена на питаннях припинення вогню, мирних переговорах та угодах.

Дипломатія треку 1,5 включає ситуації, коли офіційні представники уповноважують недержавних суб'єктів діяти чи вести переговори в якості

посередника від їх імені. Це можуть бути радники або ті особи, які прямо пов'язані із найвищим рівнем.

Дипломатія треку 2 включає неформальний діалог та дії щодо вирішення конфлікту, спрямовані на встановлення відносин та заохочення нових шляхів розуміння, які можуть надати інформацію формальному процесу.

Дипломатія 3 треку працює в полі. Вона провадиться приватними особами/групами для того, щоб заохотити розуміння між конфліктуючими громадами за допомогою організації зустрічей, організацію медіа впливу та здійснення підтримки маргіналізованих груп.

Якщо покладатися лише на дипломатію лише першого чи другого рівня, більшість стратегій врегулювання конфлікту виявляться малоефективними. С початку 90-х років XX ст. у цій сфері почав з'являтися належний аналітичний фокус на взаємозв'язок та взаємозалежність явищ [29].

Сутністю, призначення та соціальною функцією примирювальних процедур є подолання суперечностей, суспільних конфліктів. Як вже зазначалося конфлікти є невід'ємною частиною життя суспільства, однак вони є тимчасовим станом і у разі їх вирішення раціональним шляхами, їх наявність призводить до розвитку, стабілізації та покращення суспільних відносин.

Чим більш помітним є соціальний конфлікт, тим більший перетворювальний ефект для суспільства він матиме.

1.2. Генеза суспільно-політичної медіації

Міжнародні конфлікти із застосування зброї, так само як і внутрішні конфлікти несуть деструктивну складову в суспільне життя: незрозуміле та неусунуте протиріччя, чи комплекс протиріч, що розділяють погляди та призводять до протистоянь.

Протиріччя між декількома державами чи всередині держави завжди виникали та будуть виникати у майбутньому.

Людство протягом всього періоду свого розвитку шукало способи вирішення цих протиріч та на власному досвіді прийшло до розуміння, що мирне врегулювання конфлікту є найбільш вдалим способом його вирішення та необхідно у будь-який спосіб уникати застосування насилля. Не завжди конфліктуючі сторони можуть самотійно врегулювати свої протиріччя, тому іноді доцільно використовувати допомогу третьої сторони, яка користуючись авторитетом та довірою у сторін, дотримуючись принципу нейтральності та врахування інтересів учасників конфлікту сприяє його вирішенню.

У зв'язку з цим згодом у світі виникло таке поняття як політична медіація.

Використання посередників для вирішення спорів відомо з давніх часів. Історики відзначають подібні випадки ще в торгівлі фінікійців і Вавилоні.

У Стародавній Греції існував суспільно-правовий інститут, під назвою проксенія, що походить від слова «гостинність». Він являв собою звернення до посередника з метою налагодження та підтримання зв'язків, ведення переговорів та взаємодії між окремими громадянами, сім'ями, родами, племенами і навіть містами-державами. Такий посередник іменувався як *proxenetas*. Інститут проксенії був пізніше запозичений іншими країнами стародавнього світу, увійшовши в практику міжнародних відносин. Ще одним поширеним у Греції способом врегулювання приватних спорів, які сторони не могли залагодити самотійно, була процедура *diaetesia*, яка включала в себе

diallage (діалог, або процедуру примирення) і, при необхідності, krisis (винесення рішення). Використовуючи сучасну термінологію, її можна умовно назвати «посередництво-арбітраж». Ця, а також інші неформальні примирні процедури застосовувалися і для врегулювання спорів із публічною владою. При цьому схилення сторін до миру було ключовою складовою функцій як арбітра, так і державного судді: krisis міг і не настати, якщо в тому не було потреби. Навіть після винесення рішення судом або арбітражем нерідко робилися заходи щодо примирення сторін для сприяння добровільному виконанню даного рішення, дійсного припинення конфлікту і запобігання нових суперечок [9].

У Стародавньому Римі існував так званий принцип Таліону – «око за око», «зуб за зуб», тобто потерпілий здійснював самосуд. Така ситуація, коли будь-який спір у племені призводив до застосування насильства, каліцтва, вбивства, підривала життєздатність, загрожувала самому існуванню племені і тому ставала неприйнятною. Відтак, з'являються перші примирителі, роль яких беруть на себе вожді й старійшини –найбільш авторитетні члени племені завдяки своєму віку та особистим якостям. Слід зазначити, що, на відміну від сучасного інституту посередництва, у той час посередник міг нав'язати сторонам своє рішення. Таким чином, внаслідок застосування примусу, спори часто вдавалися закінчити миром, але не обов'язково на умовах, що цілком задовольняли сторони. Ця мета досягалася не тільки за допомогою переговорів між кланами, але і у зборах общини, які скликалися для розгляду спорів. Проте, юрисдикція таких зборів повністю залежала від волі сторін, причому вони завжди могли й не підкоритися його рішенням, тобто третейським судом ця процедура не була. Разом з тим дана форма врегулювання спорів являла собою лише зародки процедури примирення.

На рівні всього племені збори общини вирішували суперечки, обговорювали проблеми дружнім шляхом. Поради давали люди, які користувалися найбільшим авторитетом за свій розум, – witan («обізнана

людина», «розумна людина»). Мирову угоду скріпляли клятвою перед богами. Вона мала велике значення для підтримки миру, причому її не можна було порушити, інакше можна було поставити під загрозу весь уклад життя сім'ї та племені [8].

Римське право, починаючи з кодексу Юстиніана (530-533 р.р.н.е.), визнавало посередництво. Римляни використовували різні терміни для позначення поняття «посередник» - *intenuuncius*, *medium*, *intercessor*, *philantropus*, *interplator*, *conciliator*, *interlocutor*, *interpres*, і нарешті – *mediator*. [5].

Прослідковуючи історичний розвиток медіації деякі дослідники згадують Біблію, адже у Євангелії від Матвія (18; 16-17) Ісус закликає у разі неможливості вирішити суперечку особисто сторонами закликати на допомогу інших осіб. Слід зазначити, що у єврейській культурі рабини тисячоліттями виступали у ролі посередників при вирішенні суперечок.

У деяких традиційних культурах до фігури посередника ставилися з особливою повагою і шанували поряд з жрецькими або вождями племені. У багатьох племенах Африки існує структура народного зібрання. У кожного є право скликати такі збори, на якому в ролі медіатора виступає поважна людина, щоб допомогти сторонам вирішити їх конфлікт [44].

Прослідковуючи історію розвитку людства можна відзначити, що у багатьох культурах спостерігається використання при вирішенні спорів третьої авторитетної сторони, таким прикладами можуть бути як традиції Африканських племен, так і давня процедура вирішення суспільних конфліктів на Сході, зокрема цікавою видається практика Китаю та Японії. Способи вирішення суперечок у конфуціанській Азії відзначаються особливостями праворозуміння, сформованого в цьому регіоні світу.

За дослідженнями Р. Давида, згідно з старокитайської легендою, право було винайдено варварським народом, який був згодом був знищений Богом. Іншими словами, право – це зло, і призначене воно для тих, хто не дбає про

мораль, для невинних злочинців і варварів-іноземців. Китайський ж народ прекрасно обходиться і без права. Він не цікавиться тим, які норми містять закони, не звертається до суду і регулює міжособистісні відносини так, як йому підказує здоровий глузд, керуючись не правом, а злагодою і гармонією. Цю гармонію легко відновити завдяки тому, що китайці виховані так, що шукають причини конфлікту не у злій волі або нездатності противника, а у своїх власних помилках, недбальстві. В атмосфері, де кожен готовий визнати свої помилки, людей неважко змусити піти на поступки і погодитися на втручання посередника; страх перед громадською думкою може надати згоді примусового характеру [7].

К. Цвайгерт і Х. Кетц відзначають, що в Японії «...освячене конфуціанської традицією негативне ставлення до вирішення суперечок публічно в державних судах, в усіх прошарках суспільства, і особливо серед селян, призводить до того, що мало хто з громадян користується правами, наданими новими законами. Провідну роль, як і колись, продовжують грати традиційні форми примирливого посередництва і взаємного вирішення суперечок» [36].

Західна культура відрізняється з поміж названих тим, що основним способом врегулювання спору тут є суд, в той час як в інших суди є лише альтернативою іншим способам вирішення суперечок. Наприклад, у Китаї, Народний комітет медіації щорічно вирішує понад 7,2 млн спорів у містах, і в сільській місцевості [46].

Посліковуючи історію України дослідник також відзначають наявність традицій позасудового врегулювання спорів. Зокрема, у Запорізькій Січі важливі збори, військові ради, відбувались у вигляді кола. Обговорення питань на колі тривало доти, поки громада не приходила до консенсусу, прийнятного для всіх її членів [4].

Не можна у зв'язку з досліджуваною тематикою не згадати існування полюбовного судочинства у Руському воєводстві XV–XVI ст. Як зазначає

дослідник Ю. Зазуляк, документи полюбовних судів у той чи інший спосіб завжди наголошують на злагоді та любові як нормативних вартостях шляхетської культури, на перший погляд, альтернативних до офіційного права та судового диспуту. У практиці полюбовного судочинства Галицької Русі, як і інших земель, що належали до Польської Корони, бачимо виразну різницю між двома типами медіаторів – арбітрами та суперарбітрами. Ці терміни відсилають до двох різних процедур, що використовувалися у полюбовних замиреннях. Арбітр залагоджував конфлікти згідно з існуючими правовими нормами, у відповідності з офіційною судовою процедурою. Найважливіше те, що арбітр був наділений правом на власний розсуд ухвалювати вирок, керуючись у своєму рішенні приписами позитивного права. На відміну від арбітра арбітратор був швидше *amicabilis compositor*, який у своїй діяльності не стільки враховував існуючі правові норми та процедуру, як орієнтувався на менш визначене, але більш гнучке поняття справедливості та взаємності [12].

На території України у XVIII діяло таке джерело права як «Права, за якими судиться малоросійський народ». У цій збірці було передбачено два види примирення: за посередництвом мирителів, обраних сторонами (полюбовний суд) та без посередництва мирителів. Мирителі обиралися сторонами. «Урядники графські» – представники місцевої влади, також могли виступати мирителями. «Спорні сторони» давали письмове зобов'язання не переслідувати мирителів у разі незгоди з їхнім рішенням. Рішення «полюбовного суду» не мало виходити за межі прохань та чолобитних спірних сторін, і навпаки, опустити щось з вимог, не повинно було суперечити справедливості та совісті та містити гарантії виконання у вигляді заруки або штрафу (пункт 3 артикулу 25 глави VII) [27]

Слід зазначити, що медіація в традиційних суспільствах вирізняється особливою роллю посередника, який є представником більш високого суспільного класу, як наслідок вибір медіатора зумовлюється його авторитетом, походженням і соціальним становищем. За такої ситуації

медіатор не може бути повністю незалежним, а тому основною функцією медіатора було те, щоб бути носієм загальновизнаних понять моралі та справедливості.

Вищезазначені процедури не можливо у повній мірі визначати як медіацію в сучасному її розумінні. Сучасна медіація істотно відрізняється від традиційної медіації. Верховенство суспільних цінностей робить неприйнятною сувору конфіденційність у традиційній медіації. Тут медіація може мати публічний характер і торкатися інтересів набагато ширшого кола зацікавлених сторін, зокрема, членів сімей сторін, які сперечаються [40].

Що стосується закріплення медіації як альтернативного способу вирішення публічних конфліктів, то слід зазначити, що Паризьку Декларацію 1856 року можна розглядати як одну з перших міжнародних договорів, який пропонував учасникам суперечок врегулювати конфлікти, що виникають у морі способом застосування медіації. Слід також згадати Конвенцію про мирне розв'язання міжнародних зіткнень (І Гаазька конвенція) 1907 року, яка визнала право нейтральних держав діяти в якості медіаторів у міжнародних спорах та закликала держави-учасниці при виникненні суперечок до посередництва однієї чи кількох держав (ст. 2) . У даний час Статут ООН передбачає для своїх членів передавати свої спори на вирішення шляхом медіації за рекомендацією Ради Безпеки.

Сучасний рух за альтернативне вирішення приватноправових спорів виник у США у 1976 році, коли під час проведення національної конференції імені Р. Паунда «Причини невдоволеності населення адмініструванням системи правосуддя в США», так звана Паундська конференція.

Два документи з числа матеріалів Паундської конференції становлять політичну платформу руху ABC у США та інших країнах світу. У своїй доповіді Верховний Суддя У. Бергер зауважив про те, що американське суспільство «досягло тієї точки, коли наша система правосуддя — як на рівні штатів, так і на федеральному рівні — може буквально розвалитися на частини

ще до кінця цього століття, незважаючи на значне збільшення кількості суддів і адміністраторів та величезні фінансові вливання». Доповідачем було виділено такі найсуттєвіші проблеми судової системи як надмірні судові витрати, значна тривалість розгляду справ, надмірна формалізація процедур, та запропонував звернутися до неформальних альтернатив [54].

Іншим важливим документом у зв'язку із започаткуванням стрімкого руху у розвитку позасудових способів врегулювання спорів можна зазначити доповідь проф. Ф. Сандера, він презентував відому ідею «будинку правосуддя з багатьма дверима», що означало можливість сторін обрати різні способи вирішення спору за сприяння спеціальної особи, яка б при зверненні до суду аналізувала заяву та вносила пропозиції щодо можливостей позасудового врегулювання спору [50].

З 80-х років XX ст. до початку 2000-х відбулося стрімке зростання застосування альтернативних процедур у багатьох галузях права США, а також у сфері публічних відносин. У 2001 р. був розроблений і прийнятий Уніфікований закон США «Про медіацію». З кінця XX ст. альтернативні способи врегулювання спорів, та медіація зокрема активно поширювалися у всьому світі.

Реагуючи на такий рух Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) прийняла у 2002 році Типовий закон «Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру» [59]. У цьому законі врегульовано основні принципи процедури міжнародної медіації. На європейських теренах у 2008 році Європейською Комісією було прийнято Директиву «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах».

Не зважаючи на наявність певної кількості правових джерел, що врегульовують процедуру медіації як на приватному, так і публічному рівнях слід звернути увагу на відсутність норм, які б визначати проведення медіації у вирішення внутрішньодержавних суперечок і громадянських воєн.

В пункті 7 статті 2 Статуту ООН передбачено, що «Статут в жодній мірі не дає Організації Об'єднаних Націй права на втручання в справи, що по суті входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави, і не вимагає від членів Організації Об'єднаних Націй представляти такі справи на вирішення цього Статуту».

Однак ще в 70–80-х роках ХХ ст. дослідники міжнародного права відзначили, що світова спільнота повинна реагувати на кризи, що відбуваються в межах окремої держави, якщо вони загрожують підтриманню міжнародного миру і безпеки. Міжнародне співтовариство на Всесвітньому саміті 2005 року визнало, що «сучасні загрози не визнають національних кордонів і є взаємопов'язаними, і що ними необхідно займатися на глобальному, регіональному та національному рівнях відповідно до Статуту і норм міжнародного права». Також у міжнародних доповідях зазначається, що медіація в контексті підтримання миру стала одним з інструментів ООН для контролю і врегулювання конфліктів, як між державами, такі всередині держав. За словами Генерального секретаря ООН, «у першому випадку дії ООН повністю відповідають вимогам Статуту ООН, тоді як у другому випадку необхідно забезпечувати їх відповідність пункту 7 статті 2 Статуту ООН і використовувати тільки за умови згоди сторін конфлікту» [3].

На відміну від універсальних актів, багато міжнародних документів регіонального характеру передбачають можливість участі органів міжнародних організацій або їх посадових осіб у якості медіаторів для врегулювання конфліктів, що відбуваються всередині держави – учасника регіональної угоди. Наприклад, відповідно до ст. 16 Статуту СНД 1993 р. держави-члени вживають всіх можливих заходів для запобігання конфлікту, передусім на міжнаціональній та міжконфесійній основі, що можуть спричинити порушення прав людини. Вони надають одна одній на основі взаємної згоди допомогу у врегулюванні таких конфліктів, в тому числі і в рамках міжнародних організацій. Згідно зі ст. 17 Статуту СНД якщо держави-члени не вирішують

його за допомогою таких засобів, вони можуть передати його на розгляд Ради глав держав. Стаття 18 Статуту СНД наділяє останню правом в будь-якій стадії спору, продовження якого могло б загрожувати підтримці миру або безпеки, рекомендувати сторонам належну процедуру або методи врегулювання суперечки.

Згідно зі ст. 25 Протоколу про механізм для попередження, врегулювання та вирішення конфліктів, підтримки миру і безпеки 1999 р., затвердженого в рамках субрегіональної організації африканських держав ЕКОВАС, даний механізм може бути використаний для підтримки миру, стабільності й безпеки в регіоні у разі виникнення конфлікту між двома або кількома членами ЕКОВАС, або у випадку внутрішньодержавного конфлікту, який загрожує перерости в гуманітарну катастрофу або становить серйозну загрозу для миру і безпеки в субрегіоні. Одним із інструментів діяльності механізму з урегулювання конфліктів відповідно до ст. ст. 10, 15, 20, 27 Протоколу є медіація, яка може здійснюватися Радою з медіації і безпеки, Виконавчим секретарем, спеціальними місіями або Радою мудреців.

Що стосується наявності медіативних механізмів у посттоталітарних суспільствах, то слід погодитися із думкою Ш. Авінері «суспільство, яке витинається на світ після десятиліть тоталітарного контролю, не може супроводжувати успіх, якщо його громадяни перебувають в стані дезорганізації і не мають у своєму розпорядженні мережу громадських структур, здатних мобілізувати і чітко висловити загальну політичну волю, перетворивши її в ефективний інструмент управління. Показовим є процес демократизації у Східній та Центральній Європі. Наявність в деяких з цих громад структур, які здійснюють функцію медіації, сприяло успішному просуванню в них перехідних процесів. В інших суспільствах, навпаки, відсутність або слабкість таких сполучних структур зробило перехідні процеси в них більш проблематичними» [1, с. 142].

Висновки до розділу I

Медіація розглядається як процедура врегулювання конфлікту за допомогою нейтральної третьої сторони, яка допомагає конфліктуючим сторонам будувати комунікацію задля досягнення вирішення спору.

Відмінність суспільно-політичної медіації полягає в тому, що вона завжди має місце у комплексних конфліктах, в яких задіяна значна кількість суб'єктів, як індивідуальних так і групових. Відтак проведення процедури медіації необхідне на декількох рівнях, які ще також називають рівні дипломатії чотирьох рівнів. Виділяють три – чотири рівні: 1- медіація між найвищими посадовими особами країни, 1,5 – медіація між уповноваженими найвищими посадовими особами суб'єктами, 2 – медіація між окремими групами; 3 – медіація (діалог) в громадах.

Прослідковано генезу розвитку медіації від найдавніших часів до сучасних міжнародних документів. Медіація як переговорний процес за участю третьої сторони використовувався з часів існування первісних суспільств та зберігався в тій чи іншій формі протягом подальшого існування людства.

РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ КРАЇН

2.1. Досвід застосування медіації у вирішенні конфлікту між Грузією та Абхазією

Регіон Південного Кавказу знаходиться на території між Чорним та Каспійським морями, та складається з колишніх радянських республік Вірменії, Азербайджану та Грузії, а також спірних територій Абхазії, Південної Осетії та Нагорного Карабаху.

Альтернативні способи врегулювання суперечок в Грузії мають глибоке історичне коріння. Процедура примирення сторін спору, як в кримінальних так і в цивільних справах, зустрічається в правових пам'ятках Грузії 8, 12, 16 і 18 століть. Згідно збереженим історичним документам, примирні процедури сторін спору поручилися особам, які прославилися в відповідних громадах своєю неупередженістю і порядністю, найчастіше похилого віку. Відомі випадки, коли в примиренні залятих кровних ворогів вирішальну роль грав авторитет примирителя (медіатора) [18].

Так, наприклад, примирні процедури для вирішення виниклих проблем всередині громади, шляхом досягнення згоди за участю авторитетних членів громади і до цього дня активно застосовується в високогірних районах Сванетії, Абхазії, Хевсуретії і Аджарії [31, с. 161].

У центрі грузино-абхазького конфлікту стоїть проблема конкуруючих ідентичностей. Грузинська сторона нерідко висвітлює наразі конфлікт як грузино-російській, пов'язаний зі спробою Грузії на самому початку 1990-х років вийти з-під радянського, а пізніше російського впливу. У 2000-ні роки конфлікт був тільки російської реакцією на Революцію троянд і відвертим бажанням грузинських лідерів почати рух в сторону євроатлантичної інтеграції.

Ключовою віхою для грузин стала поразка 1993 року і наступне за ним масове вимушене їх переселення, яке пізніше привело до звинувачень в етнічних чистках. Ці звинувачення нерідко використовуються в якості важливого риторичного і політичного знаряддя проти абхазів, а також в якості нагадування травми, яку пережили десятки тисяч людей.

З абхазької точки зору, давні антагонізми і побоювання політичного та демографічного панування грузинської нації поглиблювалися сприйняттям грузинського імперіалізму і націоналістичної риторики, яка була присутня в грузинському політичному дискурсі в кінці 80-х - початку 90-х років і знайшла вираження у відомому вислові першого пострадянського президента Грузії Звіада Гамсахурдія «Грузія для грузин». Хоча фактори, що лежать в основі конфлікту, не обов'язково відображають існування такої причини в теперішній час, страх асиміляції або зовнішнього панування і раніше знаходило відгук у обох сторін, а страхи, що передаються з покоління в покоління і підживлюються переказуванням історій минулого, є, мабуть, найпотужнішим стимулом конфлікту.

Для вирішення конфлікту в цьому регіоні застосовувалися методи офіційної та неофіційної дипломатії. Неофіційною дипломатією часто називають ті процеси, що відбуваються на рівні трека 3. В той час як медіація, що здійснюється міжнародними та міждержавними організаціями має чіткі рамки комунікації сторін і ведення переговорного процесу, що обумовлені певною структурою, медіація неурядового сектору порівняно більш гнучка за форматом. «Діалог» являє собою популярний інструмент у суспільній дипломатії і зазвичай здійснюється за посередництва третьої сторони. Якщо діалог часто є не пов'язаним умовами процесом, то медіація навпаки ставить перед собою мету – досягнення певного роду угод між сторонами.

В процесі проведення мирних процедур в країнах Кавказу методологія роботи проектів перетікала із однієї форми у іншу, наприклад з формату двостороннього діалогу в формат багатостороннього співробітництва, або з

формату спільних досліджень по обидві сторони конфлікту до сприяння розвитку внутрішньої громадянської активності в особливо вразливих спільнотах. Під час такої трансформації процеси неофіційної дипломатії переходили в різний час від діалогу до медіації, в залежності від зрілості процесу і зміни конфлікту чи політичного контексту.

Медіація та діалог на Південному Кавказі проводилися на різних рівнях. Спочатку терміни «трек I» і «трек II» були запропоновані для того, щоб розрізняти урядову і неурядову дипломатії, і щоб відзначити, що медіація і діалог має відбуватися на різних громадських рівнях, і що еліти не мають монополію на укладення миру.

За допомогою моделі Макдоналда-Даймонда трек 2 було розширено до дев'яти треків дипломатії між бізнесом, вченими, духовенством та іншими категоріями суспільства. Модель Макдоналда-Даймонда розширила початкову дихотомію. «Трек I» був збережений як трек дипломатії на вищому рівні влади, тоді як «трек II» було диверсифіковано до восьми рівнів. Дев'ять треків дипломатії між бізнесом, вченими, духовенством та іншими категоріями суспільства демонструють багатий потенціал неофіційною дипломатії.

«Трек I» залишається основним каналом політичних переговорів, тоді як інші вісім представляють собою, по суті, розширений і урізноманітнений «трек II». Це не свідчить про те, що неурядові актори виключені з процесів і діяльності на вищому рівні. Представники громадянського суспільства брали участь в офіційних переговорах в деяких конфліктах, тоді як представники влади можуть брати участь в діалозі на неурядовому рівні. Медіація на офіційному рівні має як видиму, так і невидиму частини. Невидима частина зазвичай включає приховану човникову дипломатію, секретні переговори між лідерами або представниками кіл, в яких приймаються рішення. Мирний процес Осло і численні раунди секретних переговорів по Північній Ірландії є прикладами «неофіційної офіційної» дипломатії.

У грузино-абхазькому неформальному процесі існувало кілька форматів для взаємодії. У двосторонньому форматі контакти здійснювалися у вигляді діалогу в рамках конференцій, круглих столів, семінарів для спільного аналізу ситуації і т.д. Теми таких заходів були пов'язані з різними аспектами конфлікту. Наприклад, на зустрічах обговорювалися інтереси і побоювання сторін в конфлікті, глибинні причини конфлікту, роль третіх країн, вплив на конфлікт зовнішніх чинників, питання міграцій в різні історичні періоди і ін. Паралельно велася дослідницька робота, пов'язана з різними аспектами конфлікту, за результатами якої було підготовлено і опубліковані доповіді з рекомендаціями. Тематика досліджень варіювала від міжнародних гарантій незастосування сили і міжнародної присутності в Абхазії до різних аспектів безпеки людини, включаючи ситуацію в прикордонних районах. Коло учасників конференцій, організованих в рамках діалогу, включало, в першу чергу, представників громадянського суспільства, а також, у міру можливості, представників офіційних структур Абхазії і Грузії, представників міжнародних неурядових організацій та офіційних структур, незалежних західних і російських експертів. [23]

Слід зазначити, що взаємодія сторін не відбувалося виключно на академічному або аналітичному рівні. Поряд із всебічним аналізом конфлікту учасники процесу на різних етапах займалися адвокатування ненасильницьких форм вирішення конфлікту. На міжнародному рівні вони намагалися впливати на офіційні підходи посередників до врегулювання конфлікту, вважаючи ці підходи не тільки несправедливими, але і малоефективними через те, що їм бракує збалансованості та врахування інтересів усіх сторін. На місцевому рівні громадянські миротворці пропонували владі власне бачення вирішення тих чи інших проблем, пов'язаних з конфліктом. Найбільш критично налаштовані грузинські учасники процесу публічно засуджували офіційну політику Грузії, яка демонструвала відсутність інтересу до серйозного діалогу з Абхазією і Південною Осетією. У свою чергу, абхазькі учасники контактували з

керівництвом Абхазії з приводу ситуації грузинського населення в Гальському районі Абхазії, допомагаючи у вирішенні конкретних проблем окремих осіб, чий права були порушені в результаті конфлікту.

В рамках двостороннього неформального грузино-абхазького процесу зародилася ініціатива створення багатосторонньої мережі представників громадянського суспільства Кавказу. Унікальність цієї ініціативи полягала в тому, що вперше на рівних з Грузією, Вірменією, Азербайджаном і Росією в процесі регіонального діалогу брали участь представники Абхазії, Південної Осетії і Нагірного Карабаху. Це дозволило заповнити суттєву прогалину, яка була присутня у багатьох інших регіональних ініціативах. У багатосторонньому кавказькому форматі стало можливим проводити, крім конференцій та обговорень, спільні тренінги та семінари для представників Північного і Південного Кавказу, а також здійснювати моніторинг ситуації на місцях, організовувати місії мобільних груп медіаторів під час кризових ситуацій в різних регіонах Кавказу.

Слід виділити наступні фактори, що впливали на організацію мирного процесу в досліджуваному регіоні.

Одним з важливих чинників, що сприяв миротворчої діяльності, виявилася наявність деяких спільних інтересів у представників громадянського суспільства обох сторін. Більш того, серед учасників було розуміння того, що ці спільні інтереси необхідно ідентифікувати і артикулювати.

Головним спільним інтересом було мирне врегулювання конфлікту. Те, що обидві групи виступали проти застосування сили, не означає, що учасники діалогу були мотивовані тільки своєю прихильністю ненасильницьким формам врегулювання конфліктів. Представники сторін мали свої політичні переконання та позиції щодо конфлікту, які, безумовно, впливали на їх мотивацію. Можна припустити, що абхази, наприклад, могли послідовно виступати за незастосування сили хоча б тому, що вважали, що Абхазія, яка відновила в 1993 році контроль практично над всією своєю територією (крім

Кодорської ущелини), явно не планувала напад на Грузію, в той час як Грузія своїх намірів будь-яку ціну повернути «втрачені території» не приховувала. Зі свого боку, багато грузинських представники, ймовірно, усвідомлювали, що враховуючи геополітичну ситуацію Грузії навряд чи вдасться насильно «повернути» Абхазію, не ризикуючи при цьому зустріти опір не тільки з боку Абхазії, але і Росії.

Слід зазначити також, що більшість грузинських учасників вважали, що «повертати» треба народ, а не територію. Незважаючи на можливу наявність інших мотивів, головною установкою обох груп учасників процесу було те, що діалог є альтернативою військових дій, хоча і орієнтованим на результати в більш віддаленій перспективі. Було загальне розуміння того, що немає простого і швидкого вирішення конфлікту, що будь-яка стратегія повинна формуватися на основі поглибленого аналізу ситуації, вивчення причин конфлікту, інтересів, побоювань і думок всіх сторін.

Важливим моментом було те, що учасники приділяли особливу увагу організації процесу діалогу. Ключовим питанням в цьому плані був вибір медіаторів і фасилітаторів процесу. Учасники з обох сторін вважали не просто бажаним, але обов'язковим вибір таких фасилітаторів, які займали неупереджену позицію щодо сторін. Фасилітатори надавали учасникам нейтральний майданчик для дискусій на рівних умовах. Вони не висловлювали свою точку зору щодо остаточної домовленості врегулювання конфлікту і тим більше не нав'язували той чи інший спосіб врегулювання як задану величину. Такими фасилітаторами в грузино-абхазькому процесі громадянського діалогу стали представники міжнародних неурядових організацій. Сама організація неформального діалогу, примітно відрізняла його від офіційного переговорного процесу, в якому медіатори і фасилітатори підтримували позицію однієї зі сторін конфлікту. В офіційному переговорному процесі бажаний однією, в даному випадку грузинською, стороною результат використовувався, як поле, як рамку для переговорів, що робило самі переговори малоефективними і

безперспективними з точки зору досягнення всестороннього врегулювання. Учасники громадянської дипломатії (місцеві і міжнародні суб'єкти) організували процес, який не обмежував їх ніякими рамками, тому вони могли пропонувати для обговорення найрізноманітніші варіанти рішень конфлікту.

Важливий фактор, який сприяв кращому взаєморозумінню між двома групами, полягав в тому, що більшість учасників були прихильниками демократичних перетворень в своїх спільнотах і саме з демократичних позицій оцінювали ситуацію всередині своїх країн і щодо конфлікту. Ступінь відкритості в обговоренні внутрішньої ситуації в обох країнах була досить високою, а той факт, що і Абхазія і Грузія - пострадянські країни, та певною мірою переживають подібні процеси, полегшував розуміння внутрішньої динаміки в кожній з країн. Таке обговорення сприяло кращому розумінню впливу внутрішньополітичної динаміки на динаміку конфлікту і навпаки.

Разом з тим, існував цілий ряд факторів, пов'язаних з установками і позиціями самих учасників неформального руху, що серйозно впливали на процес діалогу.

Найбільш важливий з таких факторів - відмінності в баченні того, яким має бути остаточне врегулювання конфлікту. Саме в цьому полягає фундаментальна відмінність в інтересах сторін. Грузинські учасники послідовно виступали за мирне об'єднання Абхазії і Грузії, хоча і визнавали, що сьогодення Грузія навряд чи може бути привабливим для Абхазії партнером. Позиція абхазів полягала в тому, що Грузія і Абхазія можуть мирно співіснувати як дві самостійних сусідні держави.

Ще однією важливою відмінністю, особливо на початкових етапах процесу діалогу, була наявність в одній групі орієнтованості більшою мірою на причини конфлікту, а в іншій - на її наслідки. Для багатьох грузинських учасників більшою мірою актуальними були питання, пов'язані з наслідками війни, а не з її причинами. Зокрема, для них найбільш важливим було питання про становище грузинських біженців і відповідальності Абхазії за відсутність

умов для їх повернення в Абхазію (за межі Гальського району). Для абхазьких учасників пріоритетним був аналіз причин конфлікту і відповідальності Грузії за розв'язання військових дій в 1992 році, які спричинили велику кількість жертв і руйнувань. Тому наслідки конфлікту, включаючи питання біженців, абхазька сторона розглядала саме в цьому контексті.

Слід зазначити також, що грузини і абхази багато в чому по-різному оцінювали роль Росії в грузино-абхазькому конфлікті. Для грузинських учасників Росія є силою, яка істотно впливає на динаміку конфлікту в негативному плані. Грузини визнають відповідальність свого власного керівництва за події 1992-1993 рр., а також серпня 2008 року, хоча при цьому багато хто з акцентує на тому, що саме Росія провокувала відповідні дії грузинських лідерів. Важливо, однак, що на відміну від грузинського керівництва, учасники громадянської дипломатії з Грузії наполягають на тому, що крім російсько-грузинського конфлікту існує власне абхазо-грузинський конфлікт, і заперечення цього конфлікту ніяк не сприятиме грузино-абхазькому взаєморозумінню.

Наявність декількох рівнів конфлікту визнають і абхазькі учасники, при цьому первинним для них є грузино-абхазький. Абхазькі учасники вважають, що Росія, як, втім, і інші зовнішні гравці (США, Євросоюз), керується, в першу чергу, власними інтересами в регіоні, але вони не згодні з тим, що саме Росія є ініціатором грузино-абхазького конфлікту. Якщо говорити про посередницьку роль Росії в процесі врегулювання, то з точки зору грузинських учасників Росія не може бути нейтральним медіатором, оскільки має свої власні інтереси в регіоні. Одночасно вони розглядають офіційне західне посередництво як набагато більш нейтральне і тому більш прийнятне. Абхазькі учасники не сприймають західне посередництво як більш нейтральне. Дотримуючись думки про те, що в даному контексті нейтральних медіаторів немає, вони не вважають за потрібне ставити під сумнів виняткову посередницьку роль Росії.

Як випливає з вищенаведеного, оцінки учасників діалогу не збігаються щодо ролі Заходу в регіоні. Хоча грузинські учасники визнають, що західне співтовариство не мало досить сильного впливу на грузинське керівництво в плані недопущення застосування сили, проте більшість не бачить проблеми в тому, що західні держави заздалегідь визначили необхідність врегулювання конфлікту виключно в рамках «територіальної цілісності» Грузії. Абхазькі учасники таке посередництво в офіційному процесі не бачать нейтральним саме в силу того, що західні країни підтримували позицію Грузії по врегулюванню. При цьому деякі грузинські і абхазькі учасники збігалися в характеристиці підходів західної спільноти до внутрішніх процесів в Грузії і Абхазії та в цілому на Південному Кавказі. Вони вважали ці підходи недостатньо критичними, оскільки часто нормативна кондиційність фактично приносилася в жертву геополітичним або економічним інтересам, а демократичні цінності часто замінювалися питанням зовнішньої лояльності.

Різниця політичних позицій позначалася і на сприйнятті міжнародних процесів, які розглядалися через призму того, які наслідки вони можуть мати для бажаного тією чи іншою стороною результату врегулювання. Наприклад, після визнання Косово цілою низкою країн особливе роздратування у абхазької сторони викликали спроби західних дипломатів заперечувати той факт, що «Косово» є прецедентом для визнання незалежності Абхазії. Тому, тема Косово досить часто звучала з вуст абхазьких учасників. Ті грузинські учасники, які були готові обговорювати тему Косово, в свою чергу заперечували наявність прецеденту, інші ж вважали за краще не зачіпати цю тему взагалі.

З урахуванням деяких суб'єктивних і об'єктивних факторів, що обмежували ефект громадянської дипломатії, її основним позитивним підсумком можна вважати створення основи для взаємодії на неформальному рівні з питань, що становлять взаємний інтерес.

В рамках громадянського діалогу були створені канали комунікації, які використовуються, в міру необхідності, для вирішення проблем конкретних

осіб, чиї права порушуються, або осіб, які потребують допомоги на протилежному боці, а також під час кризових ситуацій.

Важливо, що в цивільних колах по обидві сторони конфлікту сформувалося розуміння того, що мирне врегулювання є довгостроковим інтересом і Грузії і Абхазії.

В учасників неформального процесу сформувалося більш повне уявлення про ситуацію, засноване на кращому розумінні побоювань і потреб суспільства по іншу сторону конфлікту.

Цей процес відбувся не лише серед місцевих учасників, а й в міжнародній експертній спільноті та журналістському середовищі. Сьогодні опонентами неефективних і невиправданих підходів до врегулювання і до регіону в цілому є не тільки представники сторін, а й міжнародні неурядові організації та незалежні експерти та журналісти.

У неформального миротворчого процесу є і більш конкретні результати у вигляді різних публікацій, доповідей з рекомендаціями, фільмів, кавказьких миротворчих мереж.

В рамках Шлайнінгського процесу з 2000 по 2007 рік було проведено двадцять семінарів-діалогів для грузинських і абхазьких учасників. Сам Шлайнінгський процес був частиною великої серії заходів в рамках взаємодії сторін, які здійснювала організація «Ресурси примирення» в партнерстві (іноді формальному і структурованому, іноді неформальному) з цілим рядом абхазьких, грузинських і міжнародних неурядових організацій [19].

Шлайнінгський процес був ініціативою, яка залучала тих, хто займався офіційним процесом посередництва (посадові особи), в неформальний контекст. Участь в ініціативах і допомогу в розвитку ініціатив, в яких брали участь тільки представники громадянського суспільства (і які частіше сприймалися як трек 2, на протипагу треку 1,5), дозволили сформулювати два міркування. Перше – трек 1,5 за своєю природою пов'язаний з макрополітичним процесом, в той час як трек 2 може не мати такого зв'язку, фасилітатори все ж

повинні бути гранично чутливі до такої динаміки. Друге - такі процеси, як би їх не називали, сприяють діалогу, а не медіації. По суті своїй вони відносяться до переосмислення можливостей і до підготовки ґрунту для більш ефективних переговорів.

Шлайнінгській процес виріс з дискусій між «Добровольцями ООН», «Ресурсами примирення», командою з Бергхофського центру та представниками грузинського і абхазького громадянських суспільств у 1997-2000 роках.

З метою проведення медіації, для зовнішньої третьої сторони дуже важливо розуміти культурний контекст суспільства або громад, серед яких вони працюють і в нормальний ритм життя яких, вони втручаються. Іноді дуже важко проникнути в культурні особливості до кінця, тому важливо уникати перших помилкових вражень або поспішних висновків. Наприклад, в Шлайнінгському процесі грузини і абхази спілкувалися досить успішно як поза зустрічами, так і в їх процесі: вони розповідали анекдоти, згадували випадки з минулого, разом пили, разом їли відповідно до особливих культурних звичаїв, які часом вимагали пояснення для фасилітаторів. Учасники по обидві сторони конфлікту, проте, добре усвідомлювали, що ця культурна емпатія не могла замінити собою надзвичайно реальні політичні інтереси, які їх розділяли. Партнери-фасилітатори «зсередини» виконували важливу функцію, надаючи орієнтири, які допомагали зовнішнім фасилітаторів розібратися в цих складних моментах.

Партнери здійснювали функції посередництва без будь-яких претензій на статус посередників. Вони виконували роль «горизонтальних медіаторів» в якості надійних осіб, які добре розбираються в тонкощах всіх відносин всередині власних спільнот і здатні виступати в ролі представників інтересів інших членів суспільства (окремих особистостей або груп), що мають свої власні пріоритети. У той же самий час вони виконували функції і вертикальних посередників, постійно підтримуючи зв'язок між елітами і суспільством. У деяких з цих функцій зовнішні партнери могли здійснювати підтримку і навіть

деколи грати керівну роль, наприклад, при проведенні зустрічей з міністрами конфліктуючих сторін або з офіційними посередниками (спецпредставником Генерального секретаря ООН або представниками Групи друзів). Іноді зовнішні фасилітатори зустрічалися з представниками влади окремо; задля потреби розвитку процесу це стало перетворюватися в свого роду тенденцію, так як внутрішні фасилітатори часто вважали, що їм необхідно зберігати свої особливі відносини з цими політичними акторами на фоні політичного ландшафту, що постійно ускладнювався. Тому вони всіляко підтримували фасилітаторів в їх прагненні налагодити надійні відносини з урядовими та політичними гравцями. Йшлося про одночасне здійснення різних зустрічей: грузинський партнер, наприклад, зустрічався з міністром для обговорення Шлайнінгського процесу або для обговорення окремого питання, пов'язаного з конфліктом чи мирним процесом або більш широкими процесами змін. Те ж саме робили і абхазькі партнери. Крім вертикальної динаміки фасилітатори (внутрішні та зовнішні) також взаємодіяли з більш широкими верствами суспільства в рамках цілого ряду ініціатив, знову-таки або окремо, або разом, іноді здійснюючи те, що фасилітатори вважали внеском в розвиток «інфраструктури світу», але також в рамках зусиль інсайдерів просувати трансформацію власних громад.

На початку 2000-х років, коли між політичними і громадянськими акторами двох сторін майже не було структурованої взаємодії, Шлайнінгській процес дозволив налагодити більш інтенсивну кооперацію. У період після «Революції троянд», з виникненням політичного імпульсу, який міг оживити процес переговорів, Шлайнінгській процес створював можливості для співпраці, які доповнювали переговори під егідою ООН і розширювали рамки дискурсу через надання вищим офіційним особам і представникам громадянського суспільства можливостей для кращого розуміння один одного. Природно, на процес вплинула динаміка зростання з середини 2006 року поляризації між Тбілісі і Сухумі.

Шлайнінгскій процес дав можливість всім його учасникам отримати більш повне уявлення про позиції, інтереси і побоювання сторін в грузино-абхазькому конфлікті. На зустрічах відбувався обмін інформацією про останні політичні події в Абхазії і Грузії, аналізувалися можливі наслідки цих подій для мирного процесу, обговорювалися різні варіанти проміжних угод, рамкові принципи відновлення переговорного процесу, гарантії невідновлення військових дій і багато іншого.

Шлайнінгські зустрічі були не тільки майданчиком для неформального діалогу грузинської та абхазької сторін; в них були і навчальні елементи, такі як різні методологічні підходи до аналізу конфлікту і можливостей його трансформації (картографія конфлікту, «призма конфлікту», поступові взаємні ініціативи щодо зниження напруженості і багато іншого).

Учасникам зустрічі також була дана можливість подивитися на конфлікт через призму інших конфліктів (у Північній Ірландії, Боснії і Герцеговині, Шрі-Ланці, ПАР, Кіпрі). Експерти у цих конфліктах представили дуже глибокі, змістовні доповіді, що дозволило отримати необхідний досвід [19].

На відміну від Грузії, у яка мала чимало можливостей, щоб представити «свою правду» про грузино-абхазький конфлікт на міжнародному рівні, у Абхазії вони були обмежені. Завдяки діям Тбілісі представники офіційної влади Абхазії (на відміну від того ж Косова) практично не мали можливості брати участь, нехай навіть в якості експертів та спостерігачів, в різних міжнародних форумах, де розглядалися грузино-абхазькі проблеми. Шлайнінгскій процес в певній мірі дозволяв заповнити цю прогалину.

Медіація та діалог є необхідними стратегіями вирішення і трансформації конфліктів, але самі по собі не приведуть до побудови миру. Необхідно інтегрувати їх в більш масштабний процес трансформації суспільних і політичних інститутів і структур влади, боротьби з бідністю та роззброєння. Включення медіації та діалогу в програми втручання в конфлікт, які

охоплюють багато проблем і використовують різні стратегії, є інноваційним і багатообіцяючим підходом до миротворчості.

2.2 Досвід проведення медіації на Балканах

Після розпаду Югославії на Балканах утворилося кілька незалежних країн, серед яких Боснія і Герцеговина, Хорватія, Словенія, Сербія, однак здобуття незалежності Косово супроводжувалося складним процесом. Хоча Косово і заявило про бажання отримати незалежність ще у 1991 році, воно однак не було підтримане міжнародною спільнотою.

Процес набуття Косово незалежності супроводжувався, ускладненим протистоянням Росії та Західних країн. Основною перешкодою набуття незалежності Косово було заперечення з боку Сербії будь-якого іншого статусу Косово ніж автономії в межах Республіки Сербської. Після проголошення у 2008 році незалежності Косово, вона поступово була визнана переважною більшістю країн світу.

Через тривале напруження та протистояння між Косово та Сербією міжнародне співтовариство здійснювало певні спроби щодо врегулювання цього конфлікту. Основними медіаторами у конфлікті на Балканах виступали ООН, США та окремі країни Європи (Франція, Німеччина, Італія, Великобританія та ЄС).

Можна визначити чотири віхи у проведенні медіації між цими країнами, після початку війни в Косово у 1998: Конференція у Рамбуйє ініційована Контактною групою ООН з питань колишньої Югославії (1999); Переговори щодо статусу Косово, що проводилися Спеціальним посланцем ООН Мартті Ахтісаарі (2006–2007) за участю ЄС як спостерігача; Процес Трійки за участю США, Росії та ЄС (2007), and діалог між Белградом та Приштиною за посередництва ЄС з 2011.

Розглянемо проведення медіації Спеціальним посланцем ООН Мартті Ахтісаарі. Після свого призначення на посаду Ахтісаарі створив групу медіаторів, які знаходилися у Відні. Крім безпосередньо медіації медіаційний процес також доповнювався човниковою дипломатією, в рамках якої було організовано 26 експертних місій до Белграду та Приштини, щоб з'ясувати

позиції сторін. Слід зазначити, що група Ахтісаарі відігравала значну роль у структуруванні переговорів, адже Ахтісаарі від самого початку вирішив, що результатом має бути щось на зразок відносної незалежності Косово, про цей факт він відкрито говорив на пізніших стадіях процесу. Не зважаючи на це він і його команда розпочали переговори з практичних питань: децентралізація, культурна спадщина, економічні питання, для того, щоб обійти питання статусу і домогтися створення незалежної країни, що могло б потім бути схвалене Радою Безпеки за наявності чи відсутності згоди Сербії.

Таким чином на відміну від пропозиції Спеціального Посланця ООН Ейди створити порядок денний, формат та процедуру для переговорів за погодженням сторін для того, щоб зробити процес інклюзивним та прозорим, ці рішення не приймалися шляхом погодження сторін, а були в першу чергу прийняті медіатором.

Група медіаторів також відігравала активну роль щодо визначення змісту переговорів. Члени групи готували інформацію для перемовин, а також запросили зовнішніх експертів для індивідуальних сесій переговорів. До того ж сторонам було запропоновано підготувати доповіді щодо своїх позицій для того, щоб фасилітувати переговори з конкретних питань.

Безумовно найбільш важливим вкладом у статус переговорів було вироблення Ахтісаарі комплексного плану по врегулювання конфлікту. Він презентував першу версію сторонам у лютому 2007 року, одразу ж після парламентських виборів у Сербії. Цей план являв собою переважно оцінку медіатором найбільш можливих рішень по визначенню статусу та не розроблявся як модель для подальших переговорів між сторонами, що могло б у результаті переговорів призвести до компромісного рішення.

Також Ахтісаарі наголосив сторонам на одинці, що йому б хотілося отримати конструктивні доповнення, та у сторін не було великої надії на те, що є можливість внести істотні зміни до пропозицій на цьому етапі.

Таким чином медіатори ООН грали здійснювали директивну медіацію у випадку обговорення технічних питань, однак до появи Плану врегулювання конфлікту конкретних рішень медіаторами не пропонувалося.

З відомої про процес інформації не вбачається, щоб група медіаторів докладала будь-яких зусиль, щоб привести сторін до компромісного рішення, що свідчило б про маніпулятивну медіацію. Оскільки група медіаторів, як орган, якому було надано мандат Радою Безпеки не міг використовувати будь-якого роду важелі сам по собі, члени контактної групи не проводили заходів щодо заохочення сторін до досягнення угоди, яка б була прийнятною обом сторонам. Країни Великої Четвірки та США (особливо остання) були готові прийняти тривале відсторонення Сербії в обмін на незалежність Косово, що вважалося невідворотним. Цим можна пояснити чому Контактна група не підтримувала контакт із Сербією з метою схилити її до більш позитивного ставлення до переговорів. Ще однією причиною відсутності волі до стимулювання Сербії брати більш конструктивну роль в переговорах саме на стадії переговорів у зв'язку із зацікавленістю Росії.

Не дивлячись на невикористання важелів впливу, в медіативному підході ООН все ж був маніпулятивний елемент – рекомендувати сторонам конкретне рішення щодо конфлікту та тиск на сторони з метою прийняття даної пропозиції.

Аналізуючи поведінку групи медіаторів в процесі медіації стає очевидним, що це були основні характеристики їх підходу в медіації. Навіть ще до початку самих переговорів Ахтісаарі заявив, головам конфліктуючих країн про те, що процес має привести до незалежності Косово. Через це Ахтісаарі більш поводив себе як арбітр ніж як медіатор. Пізніше медіатори ООН як і деякі члени контактної групи намагалися схилити сербський парламент до прийняття відповідальності за дії режиму Мілошевича та визнання того факту, що неможливо чекати від Косовських албанців наміру жити під владою Сербів знову.

Отже Ахтісаарі вступив у медіацію з думкою, що потрібно не відбудовувати довіру чи об'єднувати сторони у компромісі, а мав на меті схилити Сербію до рішення, яке він бачив як єдино правильне. Дослідження свідчать про те, що стратегія медіаторів призвела до величезного браку довіри до медіатора з боку Сербії. Ахтісаарі сприймався радше як радник, ніж безсторонній медіатор.

Сприйняття сербською стороною сторонності Ахтісаарі посилилося, після того як він прямо спілкувався із сербським парламентом про те, що Велика Четвірка та США бачать остаточним рішенням у конфлікті незалежність Косово. В результаті цього, коли він представив План врегулювання конфлікту, то Сербія сприйняла його як факт, що вже має місце.

Однак розглядаючи дії медіаторів у досліджуваному конфлікті слід відзначити про те, що прагнення сторін до досягнення взаємоприйняттого рішення наближалось до нуля, оскільки позиції сторін були протилежними: незалежність Косово та її відсутність. Ускладненням було також відсутність єдиного бачення рішення зі сторони представників Сербії [39].

Отже медіацію, що проводилася ООН щодо конфлікту Косово характеризує активна і навіть маніпулятивна поведінка медіатора та відсутність бажання сторін домовлятися, що призвело до неуспіху процесу.

Іншим процесом медіації у конфлікті між Косово та Сербією було проведення медіації за участі ЄС, який почався 2011 року.

Результатом переговорів між Сербією та Косово стала Брюсельська угода 2013 року. Коли ЄС почав провадити медіаційний процес у 2011 році, то на то час його досвід у врегулюванні конфлікту на Балканах у попередні десятиріччя був різним та базувався на певних труднощах, зумовлених новою структурою. Лісабонська угода 2007 року створила нові структури і нові можливості для ЄС в проведенні медіації [56].

На початку переговорів між Сербією та Косово в березні 2011 року не було чіткого плану переговорного процесу. Загалом бачення процесу які

механізму врегулювання конфлікту полягало у (1) сприяння співпраці між двома сторонами; (2) надання допомоги у досягненні прогресу в напрямку європейської інтеграції; та (3) практичний позитивний вплив на життя людей в Косово та Сербії [55].

Вже на першому році переговорного процесу вдалося досягти домовленостей по так званих технічних питаннях (визнання університетських дипломів, повернення кадастрів та реєстрів цивільного стану, управління кордонами та визнання Косово регіональними форумами). Також на найвищому рівні було досягнуто угоди щодо енергетики та телекомунікацій, та найважливіше представництва косівських сербів в Північному Косово та інтеграції судочинства та силових структур Північного Косово в правову систему Косово.

Можна з упевненістю стверджувати, що ефективність процесу медіації за участю ЄС є вищою ніж медіація, що проводилася Ахтісаарі. Результатами медіації за період з 2011 по 2015 роки стали 16 угод зі спірних питань між сторонами. Найбільш важливою була угода Про керівні принципи нормалізації відносин 2013 року.

На відміну від ООН підхід ЄС був більше орієнтований на процес, ніж на результат. Сторони погодили, що переговори мають нейтральний статус і тому медіатори ЄС могли дотримуватися цього принципу, тому що їм не було надано конкретного мандату для вирішення конфлікту. Також слід відзначити, що ЄС структурував процес керуючи та приймаючи переговори, складаючи перелік питань, які можна було обговорювати, пропонуючи потенційні рішення по окремих питаннях. Наприклад, під час обговорення питання спільного контролю кордону, група медіаторів ЄС запросила експерта Європейської Комісії, який презентував досвід Угорщини та Австрії у спільному управлінні кордонами до того як Угорщина стала членом ЄС у 2004 році.

Процес медіації, що проводився ЄС також мав певні маніпулятивні елементи у формі позитивних стимулів до укладання угоди. Завдяки

сподіванню сторін на членство в ЄС, останній володів величезним важелем впливу стосовно сторін, який і використовувався в процесі медіації. Крім того певні умови щодо Сербії висували і окремі деякі країни-члени ЄС, на випадок недосягнення угоди. Така тактика містить риси маніпулятивного підходу.

В той же час ефективність стратегії ЄС полягала не тільки в тому, що бажання сторін домовлятися створили сприятливий ґрунт для досягнення угод, через сподівання на членство в ЄС. Мотивацією уряду Косово була також мета отримати формальний контроль над Північною частиною Косово та підтвердити інтеграцію півночі у політичну та правову систему Косово, увійти у процес здобуття членства в ЄС та отримати визнання країн-членів ЄС незалежності Косово. В той же час, зі сербської сторони була воля йти на певні поступки в переговорному процесі через економічні причини, оскільки участь в ЄС розглядалася як ключ до національного економічного зростання.

В цілому медіаційний процес ЄС в Косово-Сербському конфлікті призвів до помітного успіху у перші три роки. І хоча конфліктуючі сторони не погодили всіх спірних питань, було досягнуто чимало угод, які до того не вбачалися неможливими. Поєднання директивної медіації та деяких маніпуляцій стало ключовим фактором для приведення сторін до угод. В той же час тривала запізнiла імплементація угод призвела до стагнації переговорного процесу в останні роки.

Порівнюючи вищезазначені процеси медіації, що проводилися ООН та ЄС Бергман виділяє три основних відмінності між ними. По-перше, медіатор ООН Ахтісаарі проводив процес орієнтований на рішення, в той час як стратегія ЄС була більше орієнтованою на процес, основною метою було нормалізація відносин між Косово та Сербією, а питання визнання Сербією незалежності Косово лишалося відкритим. По-друге, медіація ЄС, що була більш орієнтована на процес та більш інклюзивна дозволила ЄС представити себе як чесного гравця обом сторонам. Сама незгода між країнами-членами ЄС щодо визнання незалежності Косово призвела до появи більшої довіри до ЄС як

безстороннього посередника у проблемі статусу Косово, як найбільш істотного конфліктного питання між сторонами. В свою чергу посередник ООН розглядався стороною Сербії як зацікавлений та легальний медіатор. По-третє, медіатори ЄС стимулювали сторін до укладання угоди, в той час як медіатори ООН не мали важелів впливу на сторін. Останній більше сподівалися на зовнішніх суб'єктів, зокрема Контактну групу, що чинило ще більший тиск на сторін.

Маніпулятивна стратегія ЄС мала вплив на ефективність процесу медіації. У випадку Косівського конфлікту, коли позиції сторін були взаємовиключними, використання важелів у медіації, що не були орієнтовані на прийняття ключового рішення у конфлікті привело до такого результату як укладення угод з багатьох технічних питань. Слід відзначити, що зона можливої угоди у даному конфлікті є дуже невеликою, не дивлячись на використання ЄС у медіації фактора членства у цій організації. Стратегія ЄС надала можливість лише для укладення певних технічних угод, в той час як на вирішення ключового питання у Косівському конфлікті не суттєво не вплинуло [39].

2.3. Застосування медіації в країнах Африки: досвід та висновки

Протягом останніх півстоліття регіон Африки відзначався значною нестабільністю. В багатьох країнах відбувалися значні конфлікти, збройні сутички, що нерідко переростали у війни. Такий стан речей спонукав регіональне та світове співтовариство використовувати різноманітні способи вирішення конфліктів, у тому числі широко використовувалася медіація.

Найбільш поширеним видом медіації, що використовувалася у африканських конфліктах був процес медіації, що провадився місцевими організаціями.

Томас Квасі Тіеку, визначив ті виклики, з якими зустрілися в Бурунді та Руанді при застосування медіації як методу вирішення відомого всьому світу кровопролитного конфлікту між тутсі та хуту [58].

Організації Африканського союзу дуже пізно усвідомили, що медіація – це наука, яка вимагає хорошого знання історії, культури, політики та ознайомлення з психологією. Офіційні представники Організації Африканської Єдності (ОАЄ) не робили значного акценту на досконалому вивченні питань конфлікту, його природи, та залучених сторін. Ті офіційні особи ОАЄ, що мали справу з конфліктом, не мали ні доступу до адекватної інформації про конфлікт в Бурунді та осіб, що в ньому задіяні, ні про соціальну структуру суспільства в Бурунді, до того як були залучені в процес медіації. Люди, що працювали з конфліктом дізналися про нього лише під час роботи та досить пізно вже в самому процесі. Відсутність чіткого розуміння конфлікту на початковій стадії призвело до того, що офіційні особи ОАЄ використовувати метод проб та помилок, а також дозволяли сторонам грати з ними та політичними лідерами в «ігри». Др. Салім, Генеральний Секретар ОАЄ показав безпрецедентну рішучість у вирішенні конфлікту, але без професійної підтримки в Секретаріаті, йому знадобилося чимало часу для того щоб зрозуміти соціальну структуру Бурунді, проблемні питання та коло учасників конфлікту. Він не отримав ні ретельного дослідження, ні аналітичної доповіді, і залежав від інформації

отриманої з медіа, Західних джерел та доповідей місії. В той же час Британський, Французький та американський уряди мали більш актуальну інформацію та кращі аналітичні доповіді ніж офіс Генерального Секретаря ОАЄ.

Крім того, представники ОАЄ не усвідомлювали, що медіація потребує системного та стратегічного мислення. Відсутність стратегії, визначених коротко, середньо та довго термінових цілей місії, шляхів їх досягнення і керівних принципів щодо їх досягнення призвело до того, що ОАЄ увійшло в процес конфлікту в Бурунді без структурованого та системного планування та інституціонального механізму, чіткої стратегії входу і виходу, чітких правил взаємодії, необхідної оперативної та технічної підтримки; попереднього досьє чи доповіді для найвищих посадовців, включаючи спеціальних представників, усвідомлення, що будь-яке втручання може бути тривалим та непередбачуваним.

Одна з банальних причин неврегульованості багатьох сучасних конфліктів полягає в тому, що ми думаємо і сподіваємося, що на рівні міжнародної політики врегулюванням конфліктів займаються професійні та кваліфіковані люди [30].

Оскільки ОАЄ бракувало усвідомлення про медіацію як систему знань, місії по врегулюванню конфлікту в Бурунді бракувало відповідного та фахового штату, довгий час там не було експертів з питань політики і права. Це призводило до того, що управління місією було виснажливим, особливо у 2003 році, коли в регіоні розгорнулися сили миротворців. Система звітів між ними та штабом в ОАЄ не була чітко налагоджена. Комунікація між спеціальним представниками та штабом була амбіційною та створювала сприятливий ґрунт для конфлікту. Іншими словами рання присутність в полі не може замінити технічних навичок і чітко комунікації між полем та штабом.

Попри зазначені проблеми Бурунді отримала перевагу від лідерства та репутації двох визначних фігур Арики: Президента Нієрере та Президента

Мандели. Обидва привнесли неймовірне багатство знань в переговорний процес, але за відсутності технічної підтримки медіації, радників із глибоким знанням Бурунді, вони поклалися на метод спроб та помилок, що в результаті призвело до марнування часу та того, що було зроблено багато хиб.

Зокрема працівники ОАЄ, будували зі сторонами особисті стосунки, що підірвало всі зусилля створити інституціональну форму кооперації. Перебування на першій фазі в якості головного медіатора Генерального секретаря та побудова особистих стосунків в процесі призвели до відсутності в ОАЄ організаційного механізму, а тому після того, як Генсек залишив організацію питань конфлікту в Бурунді ніхто не займався.

Медіація як процес потребує систематичного документування та передання необхідної інформації сторонам, однак все це було відсутнє в ОАЄ, Багато корисних матеріалів опинилися поза межами Секретаріату. Результатом цього стали численні труднощі у встановленні ролі ОАЄ при вирішенні конфлікту в Бурунді у 90-х роках. XX ст.

Ще одним важливим усвідомленням досвіду медіації в Африці є те, що медіація – це професійне зайняття, і таке усвідомлення було відсутнє у керівництва ОАЄ. Таким чином як спеціальні представники, так і президенти Мандела та Нієрере не зовсім розуміли, коли слід втручатися у конфлікт, коли приводити сторін за стіл переговорів і коли був слухний час для пропозицій. Серед прикладів, що були наслідком такого нерозуміння принципів медіації було, зокрема, те, що президент Мандела публічно погрожував виключити з процесу тих осіб, які на його думку затягували процес і визначив дату підписання угоди, куди запросив представників світової еліти, ще до того, як сторони дійшли такої згоди. Цей процес був не стільки посередництвом як примушуванням до укладання угоди.

Як професія, посередництво вимагає від головного медіатора знань про те, кого запросити, коли запрошувати, які структури створювати і хто повинен бути частиною тієї структури. Ці проблеми стали серйозними викликами в

медіації в Бурунді. Крім того медіація вимагає вмілого використання стимулів. Однак в Бурунді повстанці користувалися тим, що проживали в дорогих готелях, літали на літаках та отримували 100 дол. США на день під час переговорів, тому їм не дуже прагнути завершувати цей процес.

Досліджуючи проведення медіації в Африканських країнах Лорі Натан виокремлює перешкоди ефективній медіації, які спостерігалися у регіоні. [53]

Серед них можна назвати втрату безсторонності. Медіатор у жодному випадку не повинен втрачати безсторонності та нейтральності, хоча деякі дослідники говорять про те, що у політичній медіації цей принцип не реалізовується у повній мірі та медіатор є певним чином зацікавленим у вирішенні конфлікту [38].

Під час медіації у країнах Африки втрата довіри до медіатора відбувалася навіть у випадках, коли останній намагався вирівняти дисбаланс сил допомагаючи більш слабкій стороні, що іншою стороною розглядалося як втрата безсторонності. Прийнятність та ефективність медіатора може бути значно обмежена у випадку його зацікавленості. Наприклад у 1993 році Міжурядова Група Розвитку намагалася медіювати цивільну війну в Судані. В той час як всі східно африканські країни цього формування були зацікавлені у вирішенні конфлікту через його дестабілізуючий вплив в регіоні, три країни надавали військову допомогу повстанцям. Вказаний факт має підняти питання про наявність довіри до такого медіатора.

Можна прослідкувати, що у випадках, коли медіатором виступає ООН, але з певних причин проводить силові операції в зоні конфлікту, призводить до втрати довіри до такого медіатора. В такому випадку медіатор відмовляється від статусу нейтрального гравця та стає стороною конфлікту. Відтак силові операції та медіація повинні проводитися різними суб'єктами.

Крім застосування санкцій чи силових операцій наявність упереджень теж також впливає на сприйняття сторонами нейтральності посередника. Непоодинокі випадки коли активні та перспективні медіатори були відхилені як

такі, що не є безсторонніми через наявність упереджень (Ефіопія і Єгипет випадку Сомалі в 1992-1995рр., Єгипет та Лівія в Судані в 1998-1999 рр.). Упереджений місцевий медіатор буде розглядатися пригніченою стороною з підозрою та ворожістю, що призведе до поглиблення конфлікту між сторонами. Це ж положення буде правильним і щодо міжнародного медіатора, особливо у громадянських війнах, де ставки є особливо високими, а почуття ненависті та недовіри дуже інтенсивні.

Для забезпечення ефективності медіації сторони повинні погодитися на медіацію та обрати медіатора. Хоча, як правило, сторони відмовляються від медіації в той час, коли медіатор є вкрай потрібним. Конфліктуючі сторони мають стійкі позиції і бачать вирішення конфлікту лише з нульовим результатом. Вони розглядають медіацію як розмову з ворогом та небезпеку скомпрометувати свої основні цінності. Також можуть бути присутніми побоювання втратити обличчя в очах своїх прихильників, оскільки противник через свою переговорну тактику переграє і використає медіацію для досягнення своїх цілей.

Коли сторони добровільно без примусу погоджуються на медіацію та обирають медіатора, це надає їм певну владу над процесом та впевненість у ньому. Добровільність є фундаментальним принципом медіації. Однак в міжнародній медіації непоодинокі випадки, коли елемент згоди відсутній. Коли внутрішні чи міжнародні конфлікти супроводжуються високим рівнем насильства, треті країни чи міжнародні організації беруть на себе роль посередника та призначають представників без погодження із сторонами. Конфліктуючі сторони можуть противитися переговорам або бути до них готовими, проте не мати достатньої довіри до посередника. В будь-якому випадку наступний процес відбувається поза їхнім контролем та сприймається як нав'язування. У такому випадку медіація видається загрозливим та обмежуючим процесом, а не співпрацею та підтримкою.

Механізм дій у конфліктах з високим рівнем насильства ОАЄ передбачав створення спеціального комітету головою якого є керівник країни головуючої в організації, не беручи до уваги, однак, компетентність цієї особи як медіатора та схвалення сторін. До цього комітету також включали керівників сусідніх із конфліктуючими країн. Все це призводить до зацікавленості посередника і несприйняття сторонами такого процесу, як у випадку конфлікту у західній Сахарі у 1993 році.

Найбільш радикальним порушенням принципу згоди є відмова медіатора вийти з процесу, коли сторони заперечують свою участь у ньому через упередженість. В такому випадку наполягання медіатора стає додатковим джерелом конфлікту між сторонами, як у ситуації в Бурунді.

Як правило суспільно-політичні конфлікти не можуть бути вирішені швидко та просто. Психологічна динаміка конфлікту і глибинні структурні проблеми унеможливають прийняття простих рішень та швидкий процес вирішення. Перешкоди встановленню миру набагато ширші у випадку національного конфлікту через досвід масового насильства та боротьбу за культурне та фізичне виживання. Примирення в Африці також ускладнюється спадком колишньої колоніальної політики етнічного розділення суспільства та невідповідність між нацією та межами країни у результаті колоніального визначення кордонів.

Медіація та процеси примирення в громадянських війнах зазвичай вимагають визнання тих груп, що відповідальні за масове порушення прав людини. Це ймовірно сприймається як виправдання насильства та відчужує певні суспільні групи. З іншого боку, виключення таких груп з мирного процесу призведе до протидії з їх боку мирному процесу та його результатам.

За відсутності демократичних виборів, особливо у ситуації анархії, дуже важко визначити лідера, який користується довірою. Статус та переговорний потенціал конфліктуючих сторін може більше ґрунтуватися на військовій міці,

ніж на підтримці у населення, що посилює тенденцію до застосування насильства та викликає сумніви у легітимності досягнутої угоди.

Як тільки почався переговорний процес сторони та медіатор стикаються з непростим завданням вирішення конфлікту таким чином аби задовольнити сподівання більшості, страхи меншості та потребу у безпеці для всіх груп [52].

Комплексність конфлікту та примирювального процесу між країнами створює два основні виклики для міжнародних медіаторів. Перше, це вимагає розуміння місцевої історії, політики, культури та ролі персоналій. По-друге, медіатор повинен утриматися від прощтовхування процесу та поспішні кроків. Так наприклад, довіра та ефективність процесу релігійних посередників у Судані на початку 1970-х була зумовлена їх глибокими знаннями природи та складності конфлікту.

При проведенні медіації необхідно брати до уваги тезу про те, що врегулювання повинно належати сторонам. Нерідко для незалежних спостерігачів характерно розглядати конкретний конфлікт як такий, що немає жодного сенсу, вимоги сторони чи сторін як безглузді, а рішення очевидним. З боку медіатора такі погляди є помилковими та шкідливими. Сторони у інтенсивних конфліктах зазвичай перебувають під гострим відчуттям жертви реальної чи уявної загрози їхній безпеці та інших незадоволених потреб, які вони вважають базовими. Медіатор який не сприймає серйозно стурбованість сторін не буде сприймати серйозно і їх самих. Якщо медіатор буде намагатися наполягати на певному рішенні, яке не сумісне з інтересами сторін, останні вважатимуть, що він стає на бік їх опонента.

Ефективний процес медіації полягає не тільки у важливості визнання потреб сторін, а й у тому, що сторони залучені до прийняття рішення, яке впливатиме на їхнє життя. У внутрішньо державних конфліктах важливо не тільки знайти конкретне рішення, а й трансформувати ставлення сторін одна до одної, їх страхи та взаємне неприйняття. Відтак такий результат не можна досягнути за короткий термін.

Угоди укладені в медіації під натиском матимуть незначну цінність за відсутності справжнього прагнення до миру та примирення. У ході громадянської війни в Ліберії, наприклад, у ході мирних процесів було прийняти чотирнадцять недовговічних мирних угод між 1990 та 1995 роками.

Медіатор не повинен вдаватися до каральних дій. Він може отримати більше переваг тоді, коли довіра до нього ґрунтується на моральному статусі більше, ніж від формальної влади. Прикладом цього можуть бути представники церкви, що брали участь у вирішенні конфлікту в Судані у 1971-1972 роках. Слід зазначити, що санкції та погрози, чи використання сили не може легко зупинити людей які борються за виживання або готові померти за свої переконання. Питання важелів, що можуть застосовуватися медіатором залежить від природи, мети та тривалості зовнішнього втручання. Як показує приклад Сомалі, Ліберії та Бурунді посередник більш ймовірно втратить довіру та можливість співпраці зі сторонами у разі застосування санкцій та примусу. Такі дії руйнують авторитетність медіатора як мирного посередника та роблять його стороною конфлікту. Навіть якщо в якомусь випадку необхідно застосувати певні важелі, це не повинен робити медіатор.

Здійснення медіації залежить не тільки від бажання та готовності сторін, а також від особистого ставлення та вмінь медіатора, який застосовуючи певні техніки, у поєднанні з емпатією, самоконтролем, гнучкістю та креативністю, провадить свою діяльність. Часто, особливо в минулому, мали місце випадки, коли міжнародні інституції не розглядали медіацію як спеціалізовану діяльність. А тому у ролі медіаторів виступали посадові особи, які не володіли достатніми навичками для такої діяльності.

У зв'язку з цим, Лорі Натан, розмірковуючи про медіацію в Африці вважає необхідним створення спеціальних груп медіаторів у Африканському Союзі та регіональних організаціях, та наводить такі причини: міжнародна медіація не повинна дорівнювати примусовій медіації, а повинна розглядатися та здійснюватися як особлива діяльність, що вимагає набору спеціальних

навичок та технік; компетентні та досвідчені медіатори скоріше досягнуть успіху ніж ті, що не мають досвіду та навичок; невміло проведена медіація може призвести до ескалації конфлікту [52].

Міжнародні медіатори зменшують перспективу завершити конфлікт, коли відхиляються від принципів побудови довіри в медіації та незнайомі з необхідними для цього техніками. Медіація – це спеціалізована діяльність та не зводиться до просто до здорового глузду та примусової дипломатії. [51]

На досвіді Африки можна побачити, що не завжди підписані мирні угоди призводять до справжнього та стабільного миру. Наприклад, анонсовані із великою помпою мирні угоди в Сомалі 2004, Дарфурі 2006, Бурунді 2000 та 2006, Зімбабве 2008, коли виявилось, що жодна угода по факту не призвела до миру та стабільності та відповідних наслідків для людей тих країн.

Провал медіації не обов'язково свідчить про провал медіатора, але примушує серйозно замислитися про мистецтво та знання з миротворення. Загальною метою медіації є надання сторонам можливості досягти взаємоприйнятної угоди, однак специфічні цілі залежать від природи конфлікту, очікувань сторін та медіатора. ООН, Африканський Союз та регіональні організації зазвичай в першу чергу намагаються запобігти або припинити насильницький конфлікт, однак з метою досягнення стійкого миру домовленість повинна стосуватися першопричини конфлікту. Навіть якщо медіація не завершується угодою, цей процес допомагає побудувати відносини, визначити відмінності та спільні сторони.

Медіатори, які працюють із складними конфліктами зустрічаються з різноманіттям учасників, проблем, завдань. Чим більше сторін та глибше розділення між ними, тим більше питань та перспектив виникає в процесі медіації, тим важче донести ці питання до всіх сторін і досягти прийняття консенсусу. З іншої сторони виключення сторони із процесу підвищує ризик того, що вона буде підривати як переговори, так і виконання угоди.

Складні конфлікти характеризуються не тільки різноманіттям сторін, вони ще й приваблюють численних посередників. І звідси виникає кілька проблем: в будь-якому конфлікті декілька організацій можуть мати мандат на його врегулювання, в Африці це зокрема, ООН Африканський Союз, регіональні організації та неурядові організації. Це в свою чергу призводить до певної конкуренції між цими організаціями, які можуть мати різні стратегії, або ж ставати сторонами конфлікту. Організації довго тягнуть із процесом залишаючи можливість іншим бути медіаторами конфлікту. Самі організації можуть мати множинні мандати: на медіацію, підтримання миру та примушення до миру.

Коли медіація затягується і вимагає зовнішнього фінансування, як у випадках Бурунді, Сомалі та Дарфура, медіатор може відчувати тиск не тільки з боку сторін, а й донора. Залежність від іноземного фінансування дає змогу іноземним урядам мати важелі впливу та призводить до зниження контролю медіатора над процесом, як у випадку Дарфура. Крім тягаря миротворення медіатор повинен сфокусуватися на глибинних причинах конфлікту, які можуть бути структурними, політичними, історичними та соціально-економічними. У конфліктах у Руанді, Бурунді, Конго, Дарфурі та Південному Судані ці причини існували одночасно. Як вже зазначалося комплексні конфлікти не можуть бути вирішені швидко та просто, однак медіатори та уряди-донори часто помилково намагаються їх якнайшвидше врегулювати. Цей підхід насправді непродуктивний. Прикладом цього можуть бути мирні переговори в Дарфурі, які проводилися Африканським Союзом в 2005-2006 рр. з чітким дотриманням термінів, що недоцільно встановлювалися штабом Африканського Союзу, ООН та іноземних донорів. В останні дні переговорів чинився неймовірний тиск на представників повстанців, в результаті чого лише один з лідерів повстанців Мінамі погодився на укладення угоди, в той час як інші залишили процес. Як наслідок, маніпуляції та погрози міжнародних партнерів підірвали авторитет Африканського Союзу, скомпрометували Мінамі та збільшили народну

недовіру до Дарфарської мирної угоди. Такий стан речей наводить на думку про те, що в цьому випадку міжнародна медіація є нічим іншим як дипломатією, що ґрунтується на силі. Ще однією проблемою мирних переговорів в Дарфурі був брак кваліфікованих та досвідчених медіаторів. Важливим висновком з переговорів в Дарфурі є питання про актуальність медіації, «дозрілості» конфлікту для етапу його вирішення. Для деяких сторін в тих переговорах питання вирішення конфлікту було не на часі і попри зусилля медіаторів вони неохоче брали участь в переговорах та не намагалися знайти рішення. Такі учасники залишалися в процесі тільки через побоювання бути звинуваченим у супротиві миру. Звичайно визначити стан актуальний час для вирішення у конфлікті досить важко. Якщо конфлікт ще не досяг цієї стадії готовності, медіатор може заохотити проведення форуму із залученням якнайбільшої кількості сторін. Також можна використовувати човникову дипломатію, як у Південній Африці, організовувати неформальні зустрічі для лідерів конфліктуючих сторін, проводити навчання сторін переговорним навичкам, посилювати спроможність сторін надаючи їм можливість вивчати досвід мирного врегулювання інших країн, заохочувати до взаємних поступок (припинення вогню, обмін ув'язненими) [52].

Отже найважливішим висновками з мирних процесів в Африці слід визначити: професійність медіаторів, відповідна інституційна підтримка медіаторів, нарощення потенціалу Африканським Союзом та регіональними організаціями для проведення медіації та превентивної дипломатії.

Висновки до розділу II

Слід зазначити, що значну частину грузино-абхазького примирювального процесу займало проведення діалогів та медіації на треках 1,5, 2 та 3.

Аналіз грузинсько-абхазького конфлікту дозволяє зробити висновок про ефективність широкого використання діалогових процедур, що відбуваються на

треках 2 та 3. Оскільки просто підписанні мирної угоди між урядами чи керівниками країн саме по собі не змінить водночас ті процеси, які відбуваються в суспільстві, необхідно використовувати доступні засоби для трансформації суспільства. Під час грузинсько-абхазького конфлікту широко використовувалися форуми громадянського суспільства, зустрічі між представниками окремих груп (професійних, ділових кіл, творчих професій, молоді тощо), дослідження досвіду врегулювання конфліктів іншими країнами.

Досліджуючи досвід врегулювання конфлікту між Косово та Сербією було приділено увагу ролі міжнародного співтовариства, зокрема міжнародних організацій (ООН, ЄС) у якості посередників. Було виявлено тенденцію міжнародних організацій здійснювати вплив на країни з метою досягнення позитивного результату у врегулюванні конфлікту за допомогою стимулів, в даному випадку ЄС використовував прагнення сторін набути членства. Також спостерігався випадок спонукання сторін прийняти таке рішення, та розв'язати конфлікт таким шляхом який бачив медіатор, як у випадку здійснення медіації представником ООН.

У країнах Африки проведення медіації відзначалося недостатньою підготовкою групи медіаторів, а також недотриманням осіб, що позиціонували себе як медіаторів принципів процедури.

У випадку участі у складних комплексних конфліктах кількох медіаторів представлених різними суб'єктами важливим є узгодження їх дій та вироблення спільної стратегії. Під час проведення медіації, а також підготовки до неї важливо документування інформації, з метою можливості її подальшого використання, в разі неодноразового проведення медіації.

Важливим уроком у проведенні медіації в Африці є необхідність дотримуватися принципу інклюзивності, оскільки сторони не представлені в процесі будуть саботувати як процес переговорів, так і в подальшому виконання прийнятого рішення, що в результаті призведе до наростання конфлікту.

РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МЕДІАЦІЇ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз соціологічного опитування медіаторів, що брали участь у вирішенні суспільно-політичних конфліктів

Проблема дослідження. На сучасному етапі Україна перебуває у стані комплексної кризи, зумовленої наявністю суспільно-політичного конфлікту у багатьох сферах. Після подій 2014 року, які розглядалися як чинник запуску якісних змін в країні, почало відбуватися чимало процесів, які зумовили в тому числі і актуалізацію конфліктних питань у гострій формі. Не менш важливим чинником на внутрішні процеси в Україні є зовнішній вплив та втручання. Таким чином склалася ситуація, в якій відбувається взаємозумовленість розвитку подій всередині країни та навколо неї. Вбачається актуалізованою потреба та прагнення певного кола суб'єктів до вирішення конфлікту, що склався. У зв'язку з цим розглядаються можливі способи його врегулювання. Оскільки на сучасному етапі суспільство прийшло до висновку про недоцільність використання силових методів, які призводять до значних втрат та не сприяють налагодженню стосунків під час врегулювання конфліктів, доцільно розглядати альтернативні способи їх вирішення. Одним з таких способів, які використовуються для вирішення приватних та публічних, в т.ч. і міжнародних суперечок є медіація. Загальна проблема полягає у відсутності комплексного дослідження медіації як способу вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні.

Об'єктом нашого дослідження виступає комплекс взаємовідносин, який складається у процесі врегулювання конфлікту із застосуванням методу медіації. **Предмет** дослідження – ефективність застосування медіації як способу вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні.

Мета дослідження – розроблення рекомендацій щодо визначення ефективних дій для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні.

Для досягнення цієї мети вирішуються такі **завдання**:

визначити розуміння медіаторами суспільно-політичної медіації та її особливостей;

встановити можливість застосування методу медіації у вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні;

з'ясувати можливість застосування медіації в цілому для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні та визначити найбільш доцільні рівні (треки) для проведення медіації;

визначити чинників, які слід враховувати при проведенні медіації для вирішення конфлікту в Україні;

виявити чинники які можуть сприяти та перешкоджати проведенню медіації.

Робоча гіпотеза полягала в тому, що 1) метод медіації доцільно використовувати для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні; 2) медіацію доцільно використовувати на рівні треку 1 та 2; 3) при застосування медіації слід враховувати складність конфлікту в Україні та поєднання внутрішньодержавної кризи із зовнішнім напруженням.

Обґрунтування методики дослідження. Методом дослідження було обрано експертне інтерв'ю. Такий якісний метод дослідження дав змогу отримати вичерпні відповіді щодо поставлених питань.

Для відбору експертів нами було виділено певні критерії. Як основні критерії відбору можна назвати: – рівень компетентності експерта в даній предметній галузі, показниками якого є досвід у проведенні медіації для вирішення суспільно-політичних конфліктів; – ступінь об'єктивності та неупередженості експерта при аналізі та оцінюванні явищ; – самооцінка експертів щодо своєї обізнаності в питаннях проведення медіації для вирішення суспільно-політичних конфліктів.

Було визначено 5 експертів, які повною мірою відповідали завданням дослідження та критеріям відбору.

Опитування проводилося у виключно наукових цілях, експерти не були включені в необхідність прийняття рішень, з високим ступенем імовірності можна припустити, що об'єктивність та неупередженість експертів була високою. Самооцінка експертів щодо обізнаності в питаннях проведення медіації в суспільно-політичних конфліктах повністю відповідає поставленим завданням. Отже, вибірка соціологічного дослідження відповідає завданням та репрезентована особами, які мають відповідний досвід та, які були об'єктивними та неупередженими.

Часові рамки проведення експертного опитування: листопад-грудень 2018 року.

Інтерпретація понять:

Суспільно-політичний конфлікт – сукупність певних дій, спрямованих на подолання перешкод, які виникають у сфері соціально-політичних відносин між різними соціальними спільнотами – соціальними інститутами, класами, соціальними групами, і спричинених різними позиціями та наявними у їх розпорядженні ресурсами [6]. У суспільно-політичному конфлікті можна виділити якнайменше 3 рівні: а) конфлікт чи конфлікти, що виникають в самому соціумі і впливають на появу та розвиток конфліктів у сфері політики; б) конфлікти, що виникають у сфері політики, мають суто політичну природу, але впливають на соціум і зумовлюють підвищення соціальної конфліктогенності; в) конфлікт між соціумом і політикою, чи точніше, між громадянами, які делегують державі частину свого суверенітету, і тими органами державної влади та окремими політиками, що реалізують державно-владні повноваження [20].

Медіація – спосіб вирішення конфлікту за участі посередництва третьої сторони – медіатора, який допомагає сторонам конфлікту через налагодження комунікації виробити взаємоприйнятне рішення.

Рівні проведення медіації, так звані треки. Трек 1 – це офіційна дипломатія та медіація, яка відбувається на найвищому рівні. Трек 1,5 – офіційні представники уповноважують недержавних суб'єктів діяти чи вести переговори в якості посередника від їх імені. Трек 2 неформальний діалог та дії щодо вирішення конфлікту. Трек 3 робота в полі, що провадиться приватними особами/групами для того, щоб заохотити розуміння між конфліктуючими громадами.

Аналіз отриманих результатів.

1. Визначення поняття «соціально-політична медіація».

У ході дослідження виявилось, що деякі респонденти відчували певні труднощі із концептуалізацією наведеного поняття, оскільки уявлення про те, що охоплюється сферою соціально-політичного конфлікту не співпадало, на думку респондентів, із дійсним станом в Україні. Деякі респонденти висловлювали думку про необхідність розділення понять соціальний та політичний конфлікт.

Анна 1 : *«Я б відділила соціальний конфлікт від політичного».*

Інна: *«Для мене політична медіація – це медіація між політичними партіями, а у нас (в Україні) і опозиції то нормальної немає. Є небезпека визначити соціальний/політичний конфлікт як громадянську війну, однак в Україні громадянської війни немає».*

Переважна більшість опитаних визначаючи поняття суспільно-політичної медіації вказують на те, що вона є переговорною процедурою із залученням третьої сторони- посередника.

Анна 2: *«Це посередництво, спрощена процедура вирішення кризових політичних ситуацій»*

Інна: *« У нашій практиці поняття медіації зазвичай використовується як сфера професійної діяльності, як переговори щодо врегулювання конфлікту і / або укладення угоди, вироблення рішень між сторонами, що мають різні інтереси. Переговори, які проводить професійний незалежний медіатор.»*

«Медіація, як її визначають медіатори в Україні, спрямована на вироблення конкретного рішення, при вирішенні конфлікту в Україні доцільно використовувати різні методи посередництва. Якщо говорити про сучасну ситуацію в Україні, то це різні форми інтервенції в ситуації гострої фази конфлікту (на Сході) чи постконфлікту (Харків, Одеса)».

2. Особливості суспільно-політичної медіації.

Загалом експерти відзначали складність та комплексність такої медіації.

Анна 1 : «Майже у всіх випадках проблеми, що лежать в основі конфлікту, мають політичний характер, а також питання, пов'язані з безпекою та розподілом багатства.»

Відзначали, що цей вид медіації використовуються міжнародним співтовариством.

Анна 2: «Спосіб вирішення конфлікту який неодноразово застосовувався міжнародним співтовариством для швидкого і дієвого вирішення "гарячих питань"»

Щодо ситуації в Україні респонденти наводили тезу про відсутність в Україні власне політичної медіації. Відзначали також фрагментарність медіації, щодо вирішення питань окремих осіб, а не ситуації в цілому.

Інна: «Різномірний, груповий зі складною стратегією. Є поняття "insider mediator», яке включає медіаторів з середовища конфліктуючих сторін, які здійснюють посередництво на зближення, на запобігання зіткнень тощо. Є політична медіація, але в Україні, як відомо, на політичному рівні медіація не проводиться. Є медіатори, західні, які проводять закриті, конфіденційні переговори з представниками ОРДЛО, але вони вирішують конкретні питання окремих людей, не зачіпають фундаментальних питань».

3. Можливість застосування медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні та рівні для її застосування.

Всі експерти стверджували, що можливість застосування медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні існує.

Щодо рівнів застосування медіації, то думки респондентів не були однозначними та поділилися умовно на дві категорії

1) ті, що вважали можливим застосування медіації на всіх рівнях Інна: *«На всіх. Політичний найменше готовий.»*

Анна 1: *«Конфлікт в Україні та навколо нього (для використання термінології ОБСЄ) має багато рівнів, і процеси медіації повинні вирішувати всі ці рівні».*

2) та, ті, що вважали доцільним використовувати медіацію лише на деяких рівнях 1 та 2

Анна 2: *«На рівні Глав конфліктуючих держав, та парламенту»*

4. Чинники, які необхідно враховувати під час застосування медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні.

У ході дослідження було встановлено, що складність та багаторівневність, комплексність ситуації, тривалість конфлікту, його стадію, готовність до застосування медіаційних процедур, поширеність у суспільстві потреби у проведенні переговорних процесів необхідно враховувати при застосуванні медіації в Україні, це відзначали всі респонденти. Серед інших чинників також наводили наявність конфлікту ідентичностей, радикальні погляди в суспільстві, відсутність політичної волі.

Ольга: *«Наявні в суспільстві радикальні погляди»*

Інна: *«Складність, багаторівневність ситуації і тривалість роботи з різними ідеями та поглядами. Наявність "фонового" конфлікту ідентичностей». «У випадку з посередництвом у інтервенції в нашу ситуацію люди, що реалізує цю інтервенцію, включені в ситуацію. І, швидше за мають іншу, третю, але не незалежну позицію, позицію миротворчу. На відміну від класичної медіації, де медіатор має нейтральну і незалучену позицію».*

Анна 1: *«В даний час внутрішній політичний та геополітичний контекст навколо України, а також відсутність політичної волі з боку всіх партій не сприяють політичному посередництву, але все ж важливо продовжувати*

процес створення каналів комунікації. З урахуванням внутрішніх розколів України, великої кількості спільноти внутрішніх військовослужбовців, так само важливо підтримувати процеси медіації на соціальному рівні між громадами, якщо така потреба оцінюється на основі суцільного аналізу проблем конфлікту. Ефективне посередництво на соціальному рівні є важливим для соціальної єдності, а також для створення соціального попиту на мирне врегулювання конфлікту на політичному рівні».

Анна 2: «сьогодні ми маємо як зовнішній конфлікт з "країною - агресором" так і внутрішньодержавний - невідповідність державної системи очікуванням громадян».

Респонденти відзначали необхідність врахування кола учасників конфлікту, локалізацію конфлікту та його предмет.

Юлія: «Учасники, суть конфліктної ситуації, регіон»

Чинники, які можуть сприяти і заважати проведенню медіації.

У ході дослідження з'ясувалося, що респондентам легше визначити фактори, які сприяють використанню медіації як способу вирішення спору в Україні, та виникали певні труднощі у визначенні протилежних чинників.

За словами респондентів серед чинників, які можуть заважати проведенню медіації можна розглядати домінування та підтримку радикальних ідей на політичному рівні, недостатня обізнаність із процесом, втручання осіб, незалучених в медіацію з метою впливу на процес, неготовність суспільства до вирішення конфлікту переговорними методами.

Ольга: «Заплановані провокації зі сторони зацікавлених осіб. Нерозуміння осіб, що залучаються в процес медіації, що вона собою являє».

Анна 1: «Внутрішні політичні процеси; брак суспільного попиту на мирне врегулювання; зовнішні тиски та втручання великих держав».

Серед чинників, що можуть сприяти медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні експертами було зазначено розвиток миротворчості, поширення серед широких верств населення саме такого

способу вирішення конфлікту як медіація, залучення осіб, які мають позитивний досвід проведення медіації, готовність суспільства до врегулювання конфлікту, підтримку міжнародної спільноти, вимога часу для застосування медіації (зрілість конфлікту).

Анна 1: «Посередництво може бути ефективним лише тоді, коли конфліктуючі сторони матимуть достатню політичну волю для врегулювання конфлікту через посередництво, якщо воля там немає, процеси медіації не будуть успішними на першому або політичному рівні. На соціальному рівні на сьогоднішній день є набагато більший потенціал, оскільки воля окремих людей чи громад не завжди залежить від політичної волі державних чиновників. Важливо робити цю диференціацію. Політична воля сторін є необхідною, але не є достатньою умовою ефективності будь-якого посередницького процесу.

Конфліктна зрілість, політична воля партій, процес, розроблений на основі суцільного аналізу конфліктів та глибокого розуміння регіональних та внутрішніх політичних процесів, міцного мандату посередника та міцної міжнародної підтримки процесу, а також суспільного попиту на мирне рішення конфлікту. Все це є необхідними передумовами для успішної медіації.»

Анна 2: «Залучення спеціалістів, що мають позитивний досвід проведення суспільно-політичної медіації».

Юлія: «Готовність членів суспільства усвідомлювати проблему та прагнути до її вирішення».

Ольга: «Підтримка в імплементації процесу розбудови миру в Україні численними міжнародними програми та популяризація у зв'язку з цим процесу медіації і практик альтернативного врегулювання спорів серед населення».

Отже згідно з усіма отриманими даним відбулося підтвердження першої гіпотези. Усі респонденти визначали суспільно-політичну медіацію як процес врегулювання спору за участю третьої особи та вважали за доцільне використовувати цей метод медіації для вирішення поточного конфлікту в Україні.

Друга гіпотеза підтвердилася частково, оскільки респонденти розділилися на дві умовні категорії, де одна вважала можливим проведення медіації на всіх рівнях, а інші зазначали лише певні рівні можливі для проведення медіації. Спільним для всіх респондентів є те, що проведення медіації на найвищому рівні (трек 1) визначалося доречним.

Загалом третя гіпотеза підтвердилася частково. При визначенні чинників, які слід враховувати при проведенні медіації в Україні зазначалися складність, комплексність ситуації в Україні, а також наявність радикальних думок. Примітно, що радикальні настрої були відзначені і як фактори, що слід враховувати при проведенні суспільно-політичної медіації, так і чинник, що може заважати її проведенню.

Фактори, що можуть сприяти проведенню медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні:

розвиток миротворчості, поширення серед населення інформації про медіацію;

залучення осіб, які мають позитивний досвід проведення медіації; готовність суспільства до врегулювання конфлікту; підтримка міжнародної спільноти.

Чинників, які можуть завадити проведенню медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні:

домінування радикальних ідей;
недостатня обізнаність із процесом;
відсутність політичної волі;
зовнішнє втручання з метою впливу на процес.

3.2. Виклики та перспективи застосування медіації в Україні в контексті соціально-політичного конфлікту

Збройна агресія в Східній Україні розв'язала безпрецедентне злиття глибоко вкорінених конфліктів - від геополітичної боротьби між світовими наддержавами до жорсткої соціальної напруженості всередині країни.

Нинішню кризу, яку можна назвати і українською, і російською, і європейською, і навіть загальносвітовою чи геополітичною, потрібно розглядати комплексно. Вона стала результатом збігу в одній точці і в один час трьох різнорівневих конфліктів: геополітичного (глобального), українсько-російського (регіонального) та власне внутрішньоукраїнського (локального). При цьому конфлікти вищого рівня впливають на розгортання конфліктів нижчого рівня і навпаки, а одні й ті ж самі актори можуть виступати на різних рівнях у різних ролях [2, с. 6].

В Україні елітарна конфліктність ґрунтується на клановій та міжрегіональній основі. Зрозуміло, що оскільки життєві інтереси опонентів зазвичай містяться не у політико-ідеологічній, а у фінансово-промисловій чи енергетичній сферах, справжня конфліктна взаємодія відбувається у тіньовій формі. В таких умовах масова свідомість опиняється у дезорієнтованому стані, в якому важко зрозуміти логіку дій політичних гравців, що миттєво змінюють свій демонстративний статус “ворогів” на протилежний, постійно порушують попередні домовленості, переходять із стану опозиції до державних структур тощо. Завдяки цьому більшість видимих елітарних конфліктів можна віднести до типу неправильно приписаних. Ціннісно-культурний вимір реально наявних у суспільстві розбіжностей еліти старанно презентують назовні. Міфологізовані уявлення про минуле, проблеми геополітичної орієнтації країни і вибору шляхів її розвитку використовуються всіма політичними силами для так званої конфліктної мобілізації електорату. Внаслідок цього відбувається постійна політизація громадської думки, а кожні загальнонаціональні вибори у масовій свідомості постають як черговий “останній бій”. Конфліктний потенціал

виявляється розпорошеним і свідомо (або підсвідомо) переводиться на мезо- і мікрорівень соціальної взаємодії [33, с. 165].

Незалежно від результатів нинішньої кризи, Україна та весь регіон потребують термінового відновлення та примирення. Медіація здатна запропонувати шлях до такого примирення як дуже перспективного інструменту для мирного врегулювання, який може допомогти розв'язати проблему інтересів та потреб структурно та ефективно [47].

Політичні потрясіння та збройний конфлікт змінили загальний політичний та соціальний контекст у регіоні та вплинули на процес інституціоналізації медіації. За даними опитування в дослідженні Т. Кисельової, загальний рівень соціальної поляризації, агресії та ненависті, безсумнівно, збільшився в українському суспільстві протягом останніх трьох років [47].

Соціальний контекст, сформований українськими ЗМІ, далекий від сприяння співпраці та миробудуванню, і в даний час підкреслюється необхідність захисту від зовнішніх загроз, а не необхідності примирення. "Ці контекстні тенденції знизили перспективи прийняття медіації в суспільстві. У той же час війна підвищила цінність миру для українців і, безумовно, посилила потребу в мирних механізмах врегулювання конфліктів у будь-якому районі суспільства.

Наприклад, принаймні в кількох політичних документах було оголошено про необхідність застосування загальних і всеосяжних технологій для залучення громадянського суспільства до процесу прийняття рішень місцевими громадами [47]. Ці існуючі паралельно та суперечливі тенденції до війни та миру створюють дуже складний контекст для подальшого розвитку медіації в Україні.

Важливі уроки, що можуть бути отримані з уже накопиченого досвіду проведення медіацій міжнародних конфліктів, як міжнародних, так і внутрішніх, зводяться до наступного: 1) можливість медіаційного втручання та

момент ініціативи медіації (попередження гострої стадії конфлікту та відчуття нагальності); 2) врахування особливостей статусу сторін спору (проблема визнання, як центральний елемент сучасних внутрішніх конфліктів, що загрожують світовому миру та безпеці); 3) кандидатура ключового медіатора (включаючи координацію медіаційних зусиль); 4) спектр можливостей медіаторів (взаємозв'язок між медіацією та миротворчою діяльністю); 5) забезпечення виконання мирних угод, досягнутих в процесі медіації [3].

Для визначення можливих шляхів застосування медіації в Україні слід зупинитися на короткій характеристиці самого конфлікту.

Перш за все слід відзначити, що конфлікт в Україні носить дуже комплексний, складний характер, в якому переплітаються соціальні, економічні, політичні питання, питання безпеки країни тощо. Комплексність українського конфлікту полягає також у тому, що в ньому задіяні як внутрішньодержавні процеси так і міжнародні.

Унікальність українського конфлікту полягає у поєднанні внутрішнього конфлікту із латентним зовнішнім впливом, що створює ситуацію гібридності.

Цей конфлікт призвів не тільки до розділення певних суспільних груп, міжнародних суб'єктів, а й спровокував внутрішньо особистий конфлікт, оскільки у багатьох сім'ях, її члени опинилися «по різні боки барикад».

У дослідженні діалогу на рівні трек III в Україні зазначається, що відбулася подвійна реакція міжнародної спільноти на конфлікт в Україні [48].

Було застосовано два типи заходів - економічні санкції та політичний тиск на Росію, а також військове розширення прав і можливостей України, з одного боку, і мирні переговори та багатосторонні миротворчі процеси, з іншого. Аналогічним чином, український уряд проводить вартісну та тривалу військову кампанію на сході країни і одночасно має реагувати на міжнародний тиск, спрямований на примирення та миробудування. Останнє де-факто почалося ще до початку активних бойових дій, що в свою чергу призвело до накладання фаз конфлікту. Крім заходів з попередження конфліктів на треках I та II, перші

проекти громадянського суспільства, спрямовані на миробудування, і діалог на треті III отримали фінансування ще восени 2014 року. Так само, в Україні були здійснені деякі заходи передбачені міжнародними конвенціями під час активної фази бойових дій, наприклад, Оцінка відновлення та миробудування ООН / ЄС / Світового банку [48].

В даний час зусилля щодо миробудування та діалогу зосереджені на треті III - рівень "людина людині". Проте на цей рівень також впливають фактори контексту конфлікту та неоднозначна реакція міжнародного співтовариства, яка була відображена на суспільстві як "ні війна, ні мир", ні "суспільна шизофренія". Конфлікт в Україні відзначається постійно зростаючою поляризацією та фрагментацію українського суспільства на всіх рівнях.

Оскільки конфлікт у в Україні є комплексним, то відповідно потребує екзистенційного розуміння тих процесів, що відбуваються, питань толерантності, відновлення примирення, суспільних стереотипів, історичної пам'яті, наративів конфлікту. Для початку необхідно визначитися з поняттями, категоріальним апаратом, а також з питанням ідентичності, цінностей.

Ситуація ускладнюється посилення поляризації суспільства, неприйняттям тих осіб, які не підтримують існуючий політичний вектор. Всі ті, хто не підтримує проєвропейський, пронатівський напрямок руху України вважаються зрадниками України, проросійськи налаштованими, «агентами Кремля». Думка та участь таких осіб у процесах врегулювання конфліктів на даному етапі не відбувається. Тобто не дотримується принцип інклюзивності при врегулюванні конфлікту.

Здебільшого заходи, спрямовані на врегулювання конфлікту зосереджені на Сході України, що в свою чергу призводить до більшої поляризації суспільства.

Спроби проведення певних заходів спрямованих на вирішення конфліктів характеризуються неузгодженістю, безсистемністю, відсутністю координації та не відбуваються на всіх трьох рівнях.

За результатами дослідження проведення діалогів на треку 3 в Україні було виділено такі основні проблеми та ризики: різноманітність окремих співіснуючих концепцій діалогів та перевикористання терміну «діалог» створюють ризик знецінення діалогу в суспільній думці; діалоги зосереджені на технічних питаннях та не торкаються питань цінностей та ідентичності; проведення діалогів зосереджено на Сході України, що сприяє поляризації суспільства; діалоги сфокусовані на визнаних політичних поглядах, виключаючи осіб, що не підтримують таких поглядів; кількісне переважання участі жінок у діалогах не переростає у якісну перевагу та може сприйматися через гендерні стереотипи; відсутність сталих стратегій в проектах призводить до низької ефективності діалогів.

Тобто результати дослідження говорять про те, що діалогові процеси на треку 3 мають обмежений потенціал впливу і можуть лише повторювати процес політичного треку 1 з його невключеністю та зосередженістю на технічних питаннях, замість того, щоб впроваджувати взаємозбагачення між треками 3 і 1. [48].

Процес мирного врегулювання в Україні був розроблений в екстремальних умовах, оскільки міжнародне співтовариство не має достатньо інструментів, щоб реагувати на різноманітні напруження в регіоні, та також намагалося оговтатися після дипломатичного шоку, викликаного анексією Кримського півострова.

Особливість ситуації в Україні зумовлена тим, що переговорні процеси щодо конфлікту в та навколо України зайшли в глухий кут та сприймаються багатьма як даремні та недоречні. Мінські домовленості не були імplementовані та не призвели до тих позитивних результатів, на які від них очікували. Політичний компонент також не призвів до бажаних результатів, не зважаючи на спроби Німеччини та Франції у сприянні проведенні переговорів на рівні радників лідерів України та Росії. Певний час також і США надавало

активну підтримку цим процесам, зокрема і через призначення спеціального представника США з питань України.

Медіатори та переговірники говорять про те, що сутність Мінських переговорів полягає у вирішенні технічних питань, а також визначенні чому неможливим є політичний компроміс. Політична воля щодо врегулювання конфлікту відсутня, хоча у разі її наявності питання, що обговорюються можуть бути врегульовані.

З української сторони відсутність політичної волі обумовлена непривабливістю серед виборців політичного компромісу у мирному процесі та відсутністю громадської та політичної підтримки діалогу та примирення.

Небажання керівництва країни приймати будь-які політичні компроміси в переговорах з Росією та представниками непідконтрольних територій зумовлене неможливістю "продати" будь-яку таку угоду електорату та, зокрема, у центральному та західному регіонах України, де президент сподівається отримати підтримку на прийдешніх виборах.

Ще однією проблемою переговорних процесів в Україні є їх закритість. Перемовникам суворо заборонялося поширювати інформацію, спілкуватися з медіа щодо поточних переговорів по Україні. Така секретність і неможливість проводити консультації з представниками громадянського суспільства, парламентом паралізувало можливість посередників проводити ефективний процес.

Крім обмеженості у консультаціях переговірники не володіли достатніми повноваженнями, та їх статус на сучасному етапі є неоднозначним в правовій системі України.

Брак інформації, а також відсутність інклюзивності в переговорних процесах сприяли утворенню ще більшої прірви між представниками влади та суспільством. Переважна більшість депутатів ВРУ не мають чіткого уявлення про процес врегулювання конфлікту та не висловлюють своїх позицій з цього питання. Ключовим моментом у зміні такої позиції парламентарів може стати

зміна громадської думки з питання необхідності мирного врегулювання конфлікту в Україні. Доки суспільство не виробить конструктивної думки з цього питання, проблема конфлікту на Сході навряд чи вирішиться.

Посилення позицій та закріплення сильного опору в суспільстві до компромісного врегулювання загострюється посиленням уваги до Росії як єдиного суб'єкта насильства.

Ситуація ускладнюється тим, що суспільство ухиляється від обговорення та вирішення питань щодо майбутнього України у спробі вирішити конфлікт та пошуку способів кращого розуміння ситуації на Сході та впровадження каналів для спілкування. Натомість ситуація загострюється закликами низки політичних сил, що виступають за розв'язання конфліктів за допомогою військової сили або ізоляції територій, що знаходяться за межами українського контролю, а також експертними висновками, які демонструють офіційний мирний процес як підступний процес, який не може принести Україні якісну користь.

Ще одним викликом у пошуку шляхів мирного вирішення конфлікту є відсутність культури діалогу та переговорів, адже за 27 років незалежності країна не накопичила досвіду та знань щодо способів врегулювання конфліктів, управління змінами насильницьким шляхом, мирних переговорів, національного діалогу та примирення.

Однією з основних проблем є відсутність якісної інформації та знань щодо сутності мирного процесу та управління багатосторонніми комунікаціями, залучення громадськості з метою підтримки мирних процесів як в суспільстві загалом так і серед державних інститутів. Якість інформації, що розповсюджується через медіа-канали, суперечлива і часто створює негативні уявлення у широкої аудиторії.

На початку 2017 р. всі сторони, близькі до мирного процесу, неформально погодились, що Мінський процес з його поточним дизайном та

змістом не може призвести до будь-якого прогресу у врегулюванні конфлікту чи вирішити будь-які суперечливі питання для сторін учасників конфлікту.

Відтак ключовою проблемою у мирному процесі є відсутність узгоджених підходів до вирішення конфлікту.

Оскільки Мінський процес був розроблений з самого початку як механізм, спрямований на припинення бойових дій та насильства на Донбасі, основна увага завжди була зосереджена на виробленні угоди щодо припинення вогню в якості першого пріоритету як учасників переговорів, так і медіаторів, відтоді переговори не змогли здійснити всебічне врегулювання конфлікту. З самого початку процесу було надано пріоритетності вирішенню лише двосторонніх (або багатосторонніх) горизонтальних суперечностей між "офіційними" сторонами конфлікту, не було реалізовано мультитрекового підходу до вирішення конфлікту [41].

Медіація та переговорний підхід, який ігнорував глибоку фрагментацію в різних групах, представлених на офіційних зустрічах, призвели до браку інформації та неправильно розроблених стратегій взаємодії з усіма відповідними учасниками, які могли б вплинути на вирішення конфлікту.

Проаналізувавши наведені виклики та проблеми процесу врегулювання конфлікту в Україні можна сформулювати наступні пропозиції для якісного проведення медіаційної процедури.

Реалізація принципу інклюзивності. Для ефективного проведення процедури врегулювання конфлікту необхідно залучити якнайширше коло суб'єктів. Необхідно реалізовувати паралельні процеси на всіх рівнях вирішення конфлікту (треках 1, 2, 3). Ці процеси повинні проходити не тільки горизонтально, необхідним є також забезпечення вертикального включення та обміну між представниками влади, організаціями громадянського суспільства та іншим зацікавленим групами.

Необхідно створити безпечний простір для висловлення думок різних груп. Конструювання такого процесу повинно відбуватися за чіткими критеріями вибірки, методологією примирювальної процедури.

Необхідною є розробка стратегії вирішення конфлікту в Україні та узгоджені дії по її реалізації.

Необхідне безумовне залучення представників усіх конфліктуючих суб'єктів до процесу медіації та вироблення рішення. Вкрай важливим є процес гуманізації осіб, що перебувають на непідконтрольній території, а також врахування думок населення України, які не співпадають із пануючим на державному рівні вектором руху країни.

Необхідно проводити переговори і в самому парламенті задля створення сприятливого середовища та підґрунтя для застосування примирювальних процедур в країні.

Повинно бути надано достатньо повноважень медіаторам для підготовки та проведення процедури. Необхідно всіляко сприяти таким процесам на державному та суспільному рівнях. Саме від можливості медіаторів самостійно визначати дизайн процесу залежить його ефективність.

Важливим також є процес комунікації між організаціями залученими у мирний процес як з боку України, так і з боку Російської Федерації за участю міжнародних експертів та організацій.

Висновки до розділу III

Під час опитування експерти висловлювали думку про те, що соціально-політичний конфлікт та медіація є не зовсім зрозумілим терміном та надали перевагу розділенню медіації на соціальну та політичну. Більше половини експертів висловились про доцільність застосування медіації в Україні на всіх рівнях. Було відзначено, що чинниками, які необхідно враховувати при застосуванні медіації є комплексність конфлікту, внутрішня нестабільність країни та зовнішні чинники. Перешкодами застосування медіації було названо

відсутність політичної волі, переважання радикальних поглядів, неготовність суспільства до вирішення конфлікту мирним шляхом. До чинників, що сприятимуть застосуванню медіації є готовність громадських організацій та міжнародних громадських організацій підтримувати медіативні та діалогові процеси в Україні.

Необхідно враховувати комплексність конфлікту в Україні, що зумовлено наявністю як внутрішньодержавного конфлікту та і дестабілізацією ситуації шляхом впливу інших держав.

Для застосування медіації як способу вирішення конфлікту в Україні слід визначити готовність сторін для проведення такої процедури, так звана «стиглість» конфлікту. Однозначним є доречним проведення медіації на треках 1, 2, на треці 3 доцільно поєднувати медіацію із іншими процедурами, оскільки конфлікт в Україні відбувається на фоні конфлікту ідентичності та рівні цінностей.

Оскільки медіація – це професійна діяльність, необхідно забезпечити її проведення досвідченими, підготовленими медіаторами та фаховими командами. Важливим є ґрунтовний аналіз конфліктної ситуації в на навколо України.

Необхідною є реалізація принципу включеності (інклюзивності) у процес медіації всіх сторін, які представляють різні інтереси з метою досягнення взаємоприйняттого рішення та подальшої його реалізації.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

У магістерській дисертації було досліджено концепцію медіації як методу вирішення суспільно-політичних конфліктів. Для визначення перспектив та викликів використання медіації як методу вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні було вивчено досвід застосування посередництва для вирішення конфліктів у країнах Кавказу, Балкан та Африки.

В роботі зроблено спробу визначити поняття медіації в суспільно-політичному контексті. Встановлено, що концептуально поняття медіації як методу вирішення спору є спільних для багатьох практиків та дослідників, а також міжнародної спільноти. Медіація є способом вирішення спору за участю нейтральної третьої сторони, яка допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення конфлікту. Однак процес медіації у приватноправових відносинах, та публічно правових (суспільні, політичні внутрішньодержавні та міждержавні конфлікти) не завжди протікає однаково. В першу чергу це зумовлено кількістю суб'єктів, що залучені в конфлікт.

Конфлікти в середині держави чи між державами передбачають залучення великої кількості населення, а тому класична медіація сама по собі без застосування інших посередницьких процедур, зокрема діалогового процесу не може забезпечити повноцінного та ефективного вирішення конфлікту.

Що стосується самого інтерпретації поняття суспільно-політичного конфлікту, то доцільно визначати його як багаторівневий, що може виникати як у суспільстві та впливають на сферу політики, так і конфлікти які виникають у сфері політики, а також конфлікт між громадянами (суспільством), які делегують державі частину свого суверенітету, і тими органами державної влади та окремими політиками, що реалізують державно-владні повноваження.

Основними засадами публічної медіації можна визначити ретельну підготовку, що передбачає аналіз конфлікту, вивчення культурних, суспільних,

історичних особливостей країн, суспільства, громад, що залучені у конфлікт; згода сторін та готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення; правове поле проведення офіційної медіації; безсторонність медіатора та конфіденційність. В публічній медіації не завжди вдається дотримуватися принципу незалежності медіатора, особливо у випадках коли в якості посередника виступають держави чи міжнародні організації. Також важко зробити процес конфіденційним, особливо за сучасного розвитку інформаційних технологій.

Особливістю суспільно-політичної медіації є те, що вона проводиться на кількох рівнях, так званих треках 1, 1,5, 2, 3.

Суспільно-політичні конфлікти відзначаються комплексністю, а тому вимагають значних людських, часових, подекуди і фінансових ресурсів для проведення примирювальних процедур.

Слід зазначити, що посередництво у вигляді медіації не є надбанням сучасного суспільства. У давніх культурах спосіб врегулювання спору за участю третьої незалежної авторитетної особи був широко розповсюджений. Однак часто ця особа сама пропонувала сторонам спосіб вирішення конфлікту, проте відомі випадки, коли посередник сприяв сторонам у виробленні ними самостійного рішення щодо спірної ситуації, широко розповсюджена така культура в Китаї ще з давніх часів.

У другому розділі було досліджено досвід застосування медіації для вирішення конфліктів на Кавказі (грузинсько-абхазький конфлікт), Балканах (косівсько-сербських конфлікт) та країнах Африки (Бурунді, Сомалі, Дарфур).

Аналіз грузинсько-абхазького конфлікту дозволяє зробити висновок про ефективність широкого використання діалогових процедур, що відбуваються на треках 2 та 3. Оскільки просто підписанні мирної угоди між урядами чи керівниками країн саме по собі не змінить водночас ті процеси, які відбуваються в суспільстві, необхідно використовувати доступні засоби для трансформації суспільства. Під час грузинсько-абхазького конфлікту широко

використовувалися форуми громадянського суспільства, зустрічі між представниками окремих груп (професійних, ділових кіл, творчих професій, молоді тощо), дослідження досвіду врегулювання конфліктів іншими країнами.

Досліджуючи досвід врегулювання конфлікту між Косово та Сербією було приділено увагу ролі міжнародного співтовариства, зокрема міжнародних організацій (ООН, ЄС) у якості посередників. Було виявлено тенденцію міжнародних організацій здійснювати вплив на країни з метою досягнення позитивного результату у врегулюванні конфлікту за допомогою стимулів, в даному випадку ЄС використовував прагнення сторін набути членства. Також спостерігався випадок спонукання сторін прийняти таке рішення, та розв'язати конфлікт таким шляхом який бачив медіатор, як у випадку здійснення медіації представником ООН.

Відтак питання нейтральності та безсторонності міжнародних організацій в якості медіатора вимагає прискіпливого вирішення. З одного боку так поведінка ООН та ЄС зумовлена високим рівнем насилля у згаданих країнах та дестабілізацією регіону, з іншого за відсутності можливості сторонам прийняти рішення, яке буде прийнятним для них, буде відсутньою воля до його виконання, що ставитиме під загрозу збереження миру між ними.

Аналіз досвіду медіації у країнах Африки дав змогу зосередитися на важливості наступних ключових моментів. По-перше це професійна підготовка осіб, які проводять медіацію на всіх рівнях, не завжди особа, що користується суспільним авторитетом має навички та володіє техніками проведення медіації, що в свою чергу робить цю процедуру неефективною та зумовлює втрату довіри до неї. По-друге, вкрай важливим для медіатора є розуміння місцевого контексту, причин виникнення конфлікту, суспільного устрою, історичного розвитку конфлікту тощо. Ці дві складові повертають нас до важливості етапу підготовки до проведення медіації, що включає як підготовку медіаторів, так і аналіз конфлікту та його передумов. У випадку участі у складних комплексних конфліктах кількох медіаторів представлених різними суб'єктами важливим є

узгодження їх дій та вироблення спільної стратегії. Під час проведення медіації, а також підготовки до неї важливо документування інформації, з метою можливості її подальшого використання, в разі неодноразового проведення медіації. Важливим є нейтральність медіатора, оскільки намагання сприяти одній із сторін в посиленні становища, у разі дисбалансу сил, пропонування готових рішень, спілкування зі сторонами у форматах не обумовлених між медіатором та сторонами, призводить до того, переконання сторони у тому, що медіатор став на сторону опонента.

Важливим уроком у проведенні медіації в Африці є необхідність дотримуватися принципу інклюзивності, тобто включення в процес медіації всіх сторін задіяних у конфлікті. В іншому випадку, сторони не представлені в процесі будуть саботувати як процес переговорів, так і в подальшому виконання прийнятого рішення, що в результаті призведе до наростання конфлікту.

Переважна більшість опитаних експертів-медіаторів визначаючи поняття суспільно-політичної медіації вказують на те, що вона є переговорною процедурою із залученням третьої сторони- посередника.

Всі експерти стверджували, що можливість застосування медіації для вирішення суспільно-політичного конфлікту в Україні існує.

У ході дослідження було встановлено, що складність та багаторівневність, комплексність ситуації, тривалість конфлікту, його стадію, готовність до застосування медіаційних процедур, поширеність у суспільстві потреби у проведенні переговорних процесів необхідно враховувати при застосуванні медіації в Україні, це відзначали всі респонденти. Серед інших чинників також наводили наявність конфлікту ідентичностей, радикальні погляди в суспільстві, відсутність політичної волі.

За словами респондентів серед чинників, які можуть заважати проведенню медіації можна розглядати домінування та підтримку радикальних ідей на політичному рівні, недостатня обізнаність із процесом, втручання осіб,

незалучених в медіацію з метою впливу на процес, неготовність суспільства до вирішення конфлікту переговорними методами.

Що стосується викликів, з яким зустрілося українське суспільство перед конфліктом, то тут слід визначити відсутність стратегії чи загального бачення шляху вирішення конфлікту, низька ефективність тих переговорних процедур, які відбувалися за участю міжнародного співтовариства, неінклюзивність процесу, неготовність вислухати та прийняти думку тієї частини суспільства, яка не погоджується із курсом обраним нинішніми керівниками країни, неготовністю українського суспільства обговорювати та вирішувати питання майбутнього України та конфлікту на Сході, відсутність системного підходу до вирішення конфлікту, комплексність конфлікту, в якому поєднуються як внутрішній суспільний конфлікт, незадоволеність політикою, що проводиться органами державної влади так зовнішні чинники що зумовлюють існування міждержавного конфлікту.

Щодо перспектив застосування медіації при вирішенні конфлікту в Україні, слід підсумувати наступне.

Необхідно враховувати комплексність конфлікту в Україні, що зумовлено наявністю як внутрішньодержавного конфлікту та і дестабілізацією ситуації шляхом впливу інших держав.

Для застосування медіації як способу вирішення конфлікту в Україні слід визначити готовність сторін для проведення такої процедури, так звана «стиглість» конфлікту. Однозначним є доречним проведення медіації на треках 1, 2, на треці 3 доцільно поєднувати медіацію із іншими процедурами, оскільки конфлікт в Україні відбувається на фоні конфлікту ідентичності та рівні цінностей. Процес трансформації таких глибинних основ потребує значного часу, десятиліть, а тому в даному випадку не можна використовувати лише медіацію як метод орієнтований на рішення, а потрібно застосовувати також діалогові процеси, які сприятимуть виробленню розумінню в суспільстві.

Оскільки медіація – це професійна діяльність, необхідно забезпечити її проведення досвідченими, підготовленими медіаторами та фаховими командами. Також актуальним постає питання ресурсного забезпечення діяльності медіаторів, що може бути вирішене частково за підтримки міжнародної спільноти. При залученні зовнішнього фінансування необхідно оцінювати цю можливість у зв'язку із ризиком впливу донорів на дизайн процесу та можливе рішення.

Важливим є ґрунтовний аналіз конфліктної ситуації як всередині країни так і навколо неї та розроблення стратегії вирішення конфлікту із застосуванням різноманітних примирювальних процедур. Варто узгоджувати діяльність як в межах однієї процедури, так і процес в цілому.

Необхідною є реалізація принципу включеності (інклюзивності) у процес медіації всіх сторін, які представляють різні інтереси з метою досягнення взаємоприйняттого рішення та подальшої його реалізації. Відсутність представництва різних поглядів та інтересів, «просування» лише одного можливого погляду на ситуацію без урахування різноманітних міркувань загрожуватиме ефективності медіації.

Загалом медіація як метод вирішення конфлікту в Україні безумовно має місце та його застосування дозволить змінити динаміку розвитку і вирішення ситуації у напрямку стабілізації та узгодження інтересів учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авинери, Ш. Партии, социально-культурная медиация и роль гражданского общества / Ш. Авинери // Полис. – 1994. – № 1. – С. 141–147.
2. Аналіз діалогових ініціатив щодо врегулювання конфлікту в Україні [Електронний ресурс] / К. : Міжнародний Центр Перспективних Досліджень. - 2014. – 63с.
3. Антонюк О. А. Міжнародна публічна медіація: у пошуках максимальної ефективності / О. А. Антонюк // Часопис Київського університету права. - 2015. - № 2. - С. 348-354.
4. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі / Р. Безпальча.– Тернопіль : Підручники і посібники, 2001.– 96 с.
5. Бесемер Х. Медіація: Посередництво в конфліктах / Х. Бесемер - К.: Духовне пізнання. - 2004 р. – 176 с.
6. Білецька Т. Сучасний соціально-політичний конфлікт: аналіз поняття / Т. Білецька // Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. пр. — К.: ІС НАН України, 2008. — Вип. 11. — С. 181-190
7. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В.А. Туманова. / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози — М.: Междунар. отношения, 1999. — 400 с.
8. Давыденко Д. Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США / Д. Л. Давыденко // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2004. – № 1. – С. 163-176.
9. Давыденко Д. Л. Примирительные процедуры и арбитраж в Древней Греции / Д. Л. Давыденко // Третейский суд. –2010. – № 5. – С. 161-168.
10. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы) / М. Дойч // Социально-политический журнал. – 1997. – №1. – С. 202—212.

11. Єрьюменко Г. Медіація як спосіб вирішення суперечок / Г.І. Єрьюменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// innovations. com.ua /uk/interview/6/39/374](http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374)
12. Зазуляк Ю. Ремесло суперарбітра. Шляхетські конфлікти та любовні замирення у Руському воєводстві початку XVI ст. / Ю. Зазуляк // Соціум. Альманах соціальної історії. — 2007. — Вип. 7. — С. 43-57.
13. Зайцева, Л. И. Медиация как альтернативный способ разрешения споров в международном публичном праве / Л. И. Зайцева. // Известия Иркутской государственной экономической академии. -2013. - № 5. - С. 89 - 96.
14. Ключев К. Г. Сучасні технології розв'язання політичних конфліктів: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02/ Костянтин Георгійович Ключев. – О., 2016. – 210 с.
15. Коваленко Б. В. Политическая конфликтология : учеб. пособие для студ. высших учеб. Заведений [Електронний ресурс] / Коваленко Б. В., Пирогов А. И., Рыжов О. А. – М. : Ижтца, 2002. – 400 с. – Режим доступу:
16. Козер Л. Функции социального конфликта / Л. Козер; Пер. с англ. яз. О. Назаровой; Под. общ. ред. Л. Г. Ионина. - М. : Идея-пресс : Дом интеллектуал. кн., 2000. - 205 с.
17. Копайгора І. І. Історичні передумови виникнення поняття «соціальний конфлікт» / І. І. Копайгора // Форум права. - 2007. - № 2. - С. 79-82.
18. Копалейшвили П. Медиация в системе правосудия Грузии / Паата Копалейшвили // Третейский суд. – 2012. - № 4. – С. 95-104.
19. Коэн Дж. Шлайнингский процесс Медиация и диалог на Южном Кавказе / Дж. Коэн // Медиация и диалог на Южном Кавказе: осмысление пятнадцатилетнего опыта по трансформации конфликтов. — International Alert. - 2012. – С. 64-107.

20. Литвин В. Сучасна Україна у дзеркалі суспільно-політичних конфліктів / В. Литвин // Урядовий кур'єр. – 23 листопада 2002 р. – № 219. – С.5.
21. Мазур О. Г. Критериальные качества политического конфликта в условиях трансформации [Електронний ресурс] / О. Г. Мазур // Universum: Общественные науки : электрон. научн. журн. – 2013. – № 1. – Режим доступа :
22. Миколаєнко Я. Ю. Медіація, як ефективний засіб вирішення міжнародних конфліктів / Я. Ю. Миколаєнко // Наше право. - 2015. - № 3. - С. 184-188. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_3_31.
23. Мириманова Н. Медиация и диалог: официальное и неофициальное направления / Н. Мириманова // Медиация и диалог на Южном Кавказе: осмысление пятнадцатилетнего опыта по трансформации конфликтов. — International Alert. - 2012. – С. 24-52.
24. Нестерова В.Н. Специфика политических конфликтов и медиативные технологии как возможность их урегулирования / В.Н. Нестерова // Дискуссия. – 2016. - №8 (71). – С. 85-90.
25. Политическая медиация : учеб. пособие для академического бакалавриата / Т. А. Нигматуллина, Л. О. Терновая. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2018. — 327 с. — (Серия : Университеты России).
26. Полянська В. Ю. Медіація політичних конфліктів як інструмент гармонізації політичних відносин / В. Ю. Полянська // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. - 2014. - Вип. 4-5. - С. 121-129.
27. Права, за якими судиться малоросійський народ / Відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко; Упорядн. та авт. нарису К. А. Вислобоков; Ред. кол.: О. М. Мироненко (голова), К. А. Вислобоков (відп. секретар), І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемшученко. НАН України. Інститут держави і права ім

В. М. Корецького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 1997. – 548 с.

28. Примуш М. Конфліктологія [Електронний ресурс] / М. Примуш – К.:Професіонал,2006.–288с.–Режимдоступу:

29. Рейтманн К. К трансформации конфликта: обзор современных теорий урегулирования конфликтов. [Електронний ресурс] / К.Рейманн // Berghof Handbook for conflict. – Режим доступу: http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/russian_reimann_handbook.pdf.

30. Русецкий А., Мегрелишвили Э. О некоторой специфике вооруженных конфликтов в Грузии (Или почему эксперты, занимающиеся конфликтами должны знать что такое «сталинская матрешка») [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.geopolitika.lt/?artc=1193>

31. Селезнев В.А. Анализ опыта медиативной практики стран ближнего зарубежья (Белоруссии, Молдовы, Казахстана, Грузии, Украины, Армении и др.) / В.А. Селезнев // Бюллетень Федерального Института Медиации. - 2013 г. – С. 149-205.

32. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945[Електронний ресурс].–Режимдоступу:

33. Степанова Н. Політична конфліктність і кризовість у сучасному українському суспільстві [Електронний ресурс] / Н. Степанова // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Політичні науки. – 2008. – Вип. 3. – С. 162–170. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoap2008316.pdf>

34. Тютюнник М.О. Медіація як сучасний та ефективний спосіб мирного вирішення міжнародних конфліктів// Порівняльно-аналітичне право – 2017. - № 4. – С. 370-373

35. Федорченко С.Н. Медиационная основа технологий политического менеджмента / С.Н. Федорченко, Р.А. Алексеев, Л.В. Федорченко // Вестник НГТУ им. Р.Е. Алексеева. Серия: Управление в социальных системах. Коммуникативные технологии. - 2014. - №3. - С. 42-54.
36. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х тт. – Том 1. Основы / К. Цвайгерт, Х. Кётц. М.: Междунар. отношения, 1998. — 512 с.
37. Шмелев А.Н. Политическая медиация как способ разрешения международных и внутригосударственных конфликтов / А.Н. Шмелев // Вестник восстановительной юстиции. – 2013. - № 10. – С. 24-30.
38. Bercovitch J. Understanding mediation's role in preventive diplomacy. / J. Bercovitch // Negotiation Journal. – 1996. - № 12 (3). – P. 241 – 258.
39. Bergmann J. Same Table, Different Menus? A Comparison of UN and EU Mediation Practice in the Kosovo-Serbia Conflict / J. Bergmann // International Negotiation. - 2018. - № 23 (2). – P. 238-257.
40. Brig M. Mediation, Power and Cultural Difference / M. Brig // Conflict Resolution Quarterly. – 2003. — № 20. –P. 287 - 306.
41. Cristescu R., Matveev D. The Challenge of Inclusiveness in the Peace Processes in Ukraine“ / R. Cristescu, D. Matveev. - Civil Society Dialogue Network, 2017. – 11 p.
42. Da Rocha, Jose Pascal. Political mediation in modern conflict resolution : emerging research and opportunities / Jose Pascal da Rocha. - Information Science Reference Hershey PA. [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1684135>
43. Faget J. Mediation in political conflicts : soft power or counter culture? / edited by J. Faget. - Oxford ; Portland, Or. : Hart, 2011. - 211 p.

44. Folberg J. Mediation : a comprehensive guide to resolving conflicts without litigation / J. Folberg, A. Taylor. - San Francisco : Jossey-Bass. – 1984. - 392 p.
45. Guidance on Gender and Inclusive Mediation Strategies. UNON, Publishing Services Section, Nairobi. – 2017. – 47 p.
46. Kimberlee K. Kovach. Mediation: principles and practice / Kimberlee K. Kovach. – 2000. – 397 p.
47. Kyselova T. Mediation in Ukraine: Challenges of Peace and War / T. Kyselova // Tulane Journal of International & Comparative Law. 2017. - Vol. 26. - No. 1. – P. 1-44.
48. Kyselova T., von Dobeneck J. Track III Dialogue in Ukraine: Major Patterns and Resulting Risks / T. Kyselova, J. von Dobeneck. - Center for Peace Mediation, 2018. – 12 p.
49. Mars P. Ethnic Politics, Mediation, and Conflict Resolution: The Guyana Experience / P. Mars // Journal of Peace Research. - 2001. № 38(3). – P. 353–372.
50. Menkel Meadow C. Mothers and Fathers of Invention : The Intellectual Founders of ADR / Meadow C. Menkel // Ohio state journal on dispute resolution– 2000. – № 16. – P. 1-39.
51. Nathan L. Mediation in African conflicts; the gap between mandate and capacity / L. Nathan // Africa Mediators Retreat. - 2007. – P. 11-22.
52. Nathan L. The challenges facing mediation in Africa / L. Nathan //
53. Nathan L. When push comes to shove. The failure of international mediation in African civil wars / L. Nathan // Track Two. – 1999. - Vol.8. - No.2. – P. 1-23.
54. National Conference on the Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice, The Pound Conference / A. Leo Levin and Russell R. Wheeler eds.- West Publishing Company, College & School Div — 1976. – 368 p.

55. Phillips D.L. Implementation Review of the Kosovo-Serbia Dialogue / D.L. Phillips. – Columbia University. – 2017. – 43 p.
56. Plänitz E., Stojanovic Gajic S. Report on impact of EU engagement on mediation and local level dialogue initiatives in Western Balkans. / E. Plänitz, S. Stojanovic Gajic - 2017. – 74 p.
57. Roser M. War and Peace / M. Roser [Электронный ресурс]. – 2018 – Режим доступа: <https://ourworldindata.org/war-and-peace>
58. Tieku, Thomas Kwasi. Lessons Learned from Mediation by an African Regional Organization / Tieku, Thomas Kwasi. - University of Birmingham. - 2011. - 13 p.
59. UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation [Электронный ресурс]. – 2002. – Режим доступа : <http://www.uncitral.org/>
60. United Nations Guidance for Effective Mediation. Annex to the report of the Secretary-General on Strengthening the role of mediation in the peaceful settlement of disputes, conflict prevention and resolution. UN.– 2012. – 26 p.